

लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण
मूलप्रवाहीकरण रणनीति- २०७९

प्रमाणीकरण मिति २०७९ असार

सूर्योदय नगरपालिका
नगरकार्यपालिकाको कार्यालय
फिक्कल, इलाम, प्रदेश नं १

विषय सूची

१ पृष्ठभूमि.....	१
२. नाम र प्रारम्भ.....	२
३. परिभाषा.....	२
४. नगरपालिकाको संक्षिप्त परिचय.....	४
५. सूर्योदय नगरपालिकाको लैससासको अवस्था.....	५
६. लैससास रणनीतिको औचित्यता.....	५
७. अवस्था विश्लेषण.....	६
७.१. SWOT विश्लेषण.....	७
७.२. सरोकारवाला पहिचान.....	११
७.३. लक्षितवर्ग पहिचान.....	१२
७.४. लक्षितवर्ग प्राथमिकीकरण र सवाल पहिँचान.....	१२
८. दीर्घकालीन सोच.....	१५
९. लक्ष्य.....	१५
१०. उद्देश्य.....	१५
११. नीति.....	१५
१२. रणनीति.....	१६
१२.१ मूलप्रवाहीकरण.....	१६
१२.२ सशक्तीकरण.....	१६
१२.३ क्षमता विकास:.....	१६
१२.४ समन्वय, सहकार्य र सहजीकरण:.....	१७
१२.५ अनुगमन तथा मूल्यांकन.....	१७
१३. कार्यनीति.....	१७
१३.१ रणनीति १२.१ संग सम्बन्धित कार्यनीति.....	१७
१३.२ रणनीति १२.२ संग सम्बन्धित कार्यनीतिहरू.....	१८
१३.२.१ संस्थागत ब्यबस्था.....	१९
१३.२.१.१ सामाजिक विकास शाखा र यसको काम तथा कर्तव्य:.....	१९
१३.३ रणनीति १२.३ संग सम्बन्धित कार्यनीतिहरू.....	२३
१३.४ रणनीति १२.४ संग सम्बन्धित कार्यनीति.....	२३
१३.५ रणनीति १२.५ संग सम्बन्धित कार्यनीतिहरू.....	२५

१४. रणनीति पुनरावलोकन तथा सुधार.....	२५
१५.वित्त व्यवस्थापन.....	२६
१६. कानूनी व्यवस्था	२६
१७. रणनीति कार्यान्वयनको जिम्मेवारी तथा दायित्व.....	२६
१८. संभाव्य जोखिम र न्यूनीकरणका उपायहरू	२७
१८.१ .संभाव्य जोखिम.....	२७
१८.२ जोखिम न्यूनीकरणका उपायहरू.....	२७
१९. लैससास मूलप्रवाहीकरणमा रणनीतिका विस्तृत शब्दावली (Glossary).....	२७
२०.लैससास क्षेत्रमा हालसम्म बनेका नीति कानून कार्यविधिहरू.....	२९

१ पृष्ठभूमि

लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण (लैससास) को मूलप्रवाहीकरण नीति, कार्यक्रम, रणनीति र प्रशासनिक, वित्तीय वा आर्थिक क्रियाकलापहरूमा महिला, पुरुष तथा सीमान्तकृत समुदायका चासो र आवश्यकताहरू पहिचान गरी सम्बोधन गर्ने एउटा प्रक्रिया हो। यसले लैससाससँग सम्बन्धित विभिन्न अनुभवहरूलाई राजनीतिक, आर्थिक र सामाजिक क्षेत्रहरूमा गरिने योजना तर्जुमा कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कनको अभिन्न अंगको रूपमा स्थापित गर्ने एउटा प्रक्रिया हो। यो प्रक्रियाले असमानता र विभेदहरूको न्यूनीकरण गर्दै, समान अधिकार तथा अवसरहरूको सुनिश्चित गर्ने र जुनसुकै सामाजिक पृष्ठभूमि र पहिचान भए पनि सबै व्यक्तिमा सम्मानको प्रत्याभूति दिलाई असमान शक्ति सम्बन्धहरूलाई पुनः सन्तुलित गराउँदछ। नेपाल सरकारको विकासका सूचकहरूको प्राप्ति निम्ति लैससासको मूलप्रवाहीकरण नेपालको संविधानको प्रस्तावनमानै लैङ्गिक विभेद अन्त्य गरी समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने व्यवस्था गरेको छ। नेपालको संविधानको धारा ३८ ले महिलालाई समान वंशीय अधिकार, सुरक्षित मातृत्व र प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी अधिकार, राज्यका सबै निकायमा सहभागिता हुने अधिकार, सम्पत्ति तथा पारिवारिक मामिला सम्बन्धी अधिकार, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगार र सामाजिक सुरक्षामा सकारात्मक विभेदको व्यवस्था गरेको छ। यसका साथै महिला विरुद्ध हुने हिंसाजन्य कार्यहरूलाई कानून बमोजिम दण्डनीय हुने व्यवस्था गरेको छ। सीमान्तकृत समुदायले भोग्नु परेको इतिहास वा विगतमा भएका क्षतिलाई संबोधन गर्न र लिङ्ग तथा जात, जातीयतामा आधारित भेदभावलाई निषेध गर्नु यसका सकारात्मक प्रावधानहरू हुन। पन्ध्रौं पञ्च वर्षीय योजनाले सामाजिक, आर्थिक तथा राजनीतिक क्षेत्रहरूमा महिलाहरूको समान र अर्थपूर्ण सहभागिता हासिल गर्ने लक्ष्य राख्दै नेपालको लैङ्गिक विकास सूचकाङ्कलाई ०.९२५ बाट ०.९६३ पुर्याउने अपेक्षा राखेको छ।

समानताको हकले नागरिकहरू, सामाजिक र सांस्कृतिक रूपले पछाडि परेका समुदाय समेतको संरक्षण, सशक्तिकरण वा विकासको लागि संविधानले विशेष प्रावधानहरूको थप व्याख्या गरेको छ। सामाजिक न्यायको हकले राज्यका हरेक निकायहरूमा समावेशी र समानुपातिक प्रतिनिधित्वको सिद्धान्तका आधारमा जनताको सहभागिताको अधिकारको स्थापना गरेको छ। यसरी नै स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण (लैससास) सम्बन्धी निम्नानुसारका प्रावधानहरूको व्यवस्था गरेको छ।

क. गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको काम, कर्तव्य र अधिकारमा लैससास सम्बन्धी व्यवस्था गरेको।

ख. वडा समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार अन्तर्गत तथ्याङ्क अद्यावधिक तथा संरक्षण अन्तर्गत खण्डीकृत तथ्याङ्क सङ्कलन, विकास कार्य अन्तर्गत बालविवाह, बहुविवाह, लैङ्गिक हिंसा अन्त्य गर्ने आदिको व्यवस्था गरिएको।

ग. स्थानीय तहको योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन अन्तर्गत योजना तर्जुमा महिला तथा पिछडिएको वर्गको सहभागितामा जोड, योजना बनाउदा महिला, बालबालिका तथा पिछडिएका वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई प्रत्यक्ष लाभ पुग्ने योजना छनौटमा जोड दिँदै लैससास प्रवर्धन गर्ने व्यवस्था गरिएको। त्यसैले, संविधानद्वारा प्रदत्त

हकहरुको कार्यान्वयन गर्न तथा समानुपातिक समावेशीका आधारमा राज्य संरचनाका सबै अङ्गहरूमा महिला, दलित, आदिवासी जनजाति, मधेशी, मजदूर, किसान, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, पिछडिएका वर्ग र क्षेत्र सबैलाई सहभागी गराउने संवैधानिक व्यवस्था गरिएको परिप्रेक्ष्यमा सामाजिक विविधता बीचको असमानता, सामाजिक बञ्चितकरणका कारण सामाजिक समूहको विकास सूचकहरूमा भएको कमजोर अवस्था र सामाजिक, आर्थिक तथा प्रशासनिक क्षेत्रमा रहेको पहुँचको अन्तरलाई न्यून गर्न आवश्यक रहेको छ। यसरी नै लैससासका मुद्दाहरूलाई केन्द्रीय सरकारले नीतिगत तथा कानूनमा सुधार गर्दै लगिरहेको सन्दर्भमा स्थानीय सरकारद्वारा सञ्चालन हुने योजना तथा कार्यक्रमलाई लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण मैत्री बनाउनका लागि र संवैधानिक एवम कानूनी प्रावधान तथा राज्यले अन्तर्राष्ट्रिय तहमा व्यक्त गरेको प्रतिबद्धता अनुसार कार्य गर्न एवम स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा भएको व्यवस्था अनुसार स्थानीय तहमा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशी विकासलाई प्रबर्द्धन गरी यसको मूलप्रवाहीकरण गर्न यो रणनीति तयार गरिएको हो।

२. नाम र प्रारम्भ

यो रणनीतिको नाम "लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण मूलप्रवाहीकरण रणनीति २०७९" रहनेछ र यसको प्रारम्भ सूर्योदय नगरपालिकाको कार्यपालिकाले स्वीकृति गरेको मिति देखि लागू हुनेछ।

३. परिभाषा

विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस रणनीतिमा :

- क. «रणनीति» भन्नाले लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण मूलप्रवाहीकरण रणनीति २०७९ सम्झनु पर्दछ।
- ख. «स्थानीय तह» भन्नाले सूर्योदय नगरपालिकालाई सम्झनु पर्छ।
- ग. «नगरपालिका» भन्नाले सूर्योदय नगरपालिका सम्झनु पर्छ।
- घ. «सामाजिक समावेशीकरण» भन्नाले अवसर तथा स्रोत साधन उपभोग गर्नबाट बञ्चित भई जोखिममा परेका र स्तरयुक्त आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक जीवनयापन गर्नबाट बञ्चित भई गरीबी तथा सामाजिक रुपमा बञ्चितकरणमा परेका समूहहरूलाई विकास निर्माण र कार्यसम्पादनका प्रक्रियामा सहभागी गराई उपलब्ध अवसर, स्रोत, साधन तथा आधारभूत अधिकार उपयोग गर्ने कुराको सुनिश्चिततालाई सम्झनु पर्छ।
- ङ. «सामाजिक समावेशी सम्पर्क व्यक्ति» भन्नाले सूर्योदय नगरपालिकाको सामाजिक समावेशी विषय हेर्ने गरी सम्पर्क व्यक्तिको रुपमा तोकिएको कर्मचारीलाई सम्झनु पर्छ।
- च. «सामाजिक समावेशी बजेट» भन्नाले लक्षित वर्गको आवश्यकतालाई सहभागिमुलक ढंगले सम्बोधन गर्दै समग्र विकास प्रक्रियालाई निजहरु प्रति उत्तरदायी बनाउने उद्देश्यले तर्जुमा गरिने बजेट तथा कार्यक्रमलाई जनाउँछ।
- छ. «उपभोक्ता समिति» भन्नाले आयोजनाबाट प्रत्यक्ष लाभ पाउने व्यक्तिहरुको समूहले कुनै आयोजना निर्माण, सञ्चालन, व्यवस्थापन र मर्मत सम्भार गर्नको लागि आफूहरु मध्येबाट निश्चित प्रक्रिया बमोजिम गठन गरेको समिति सम्झनु पर्छ।

- ज. **“सामुदायिक संस्था”** भन्नाले जनचेतनासम्बन्धी तालिम, अभिमुखीकरण, सीप विकास, बचत, कर्जा परिचालन, समावेशी विकास र सशक्तिकरण गर्ने उद्देश्यले निश्चित प्रक्रिया अवलम्बन गरी प्रचलित कानून बमोजिम स्थापना भएका संस्था तथा स्थानीय तहमा सूचिकृत भएका समुदायहरू आधारित संस्था सम्झनु पर्छ।
- झ. **“गैरसरकारी संस्था”** भन्नाले प्रचलित कानून बमोजिम स्थापना भएका स्थानीय तहको सभाबाट आफ्नो कार्यक्रम स्वीकृत गराई स्थानीय तहसंग समन्वय राखी कार्य सञ्चालन गर्ने गैरनाफामूलक संस्था सम्झनु पर्छ।
- ञ. **“स्थानीयकरण”** भन्नाले कुनै पनि विषय वा कार्यक्रमलाई कुनै स्थानीय ठाँउ विशेषको परिस्थिती वा अवस्था अनुसार अधिकतम उपयोग गर्नका लागि सोही अनुरूप व्याख्या विश्लेषण र कार्ययोजना बनाई अधिकतम उपयोग गर्ने प्रक्रियालाई सम्झनु पर्छ।
- ट. **“बञ्चित समूह”** भन्नाले परम्परागत रूपमा लामो समय देखि जातीय, आर्थिक, लैङ्गिक, अपाङ्गता, यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक एवम भौगोलिक कारणले गर्दा पछि परेका महिला, दलित, आदिवासी, जनजाती, मधेसी, मुस्लिम, अपाङ्ग, ज्येष्ठ नागरिक एवम दुर्गम क्षेत्रमा बसोवास गर्ने नागरिकहरूलाई सम्झनु पर्दछ।
- ठ. **“अल्पसंख्यक”** राष्ट्रिय जनगणनाको तथ्याङ्क अनुसार ०.५ प्रतिशत भन्दा कम जनसंख्या रहेका जातीय, भाषिक र धार्मिक समूह सम्झनु पर्छ र सो शब्दले आफ्नै जातीय, धार्मिक र भाषिक विशिष्टता भएको, त्यसलाई बचाई राख्ने आकांक्षा रहेका, विभेद र उत्पीडन भोगेका समूह समेतलाई जनाउँछ।
- ड. **“सीमान्तकृत”** भन्नाले राजनीतिक, आर्थिक र सामाजिक रूपले पछाडि पारिएका, विभेद र उत्पीडन तथा भौगोलिक विकटताको कारणले सेवा सुविधाको उपभोग गर्न नसकेका वा त्यसबाट वञ्चित रहेका संघीय कानून बमोजिमको मानव विकासको स्तर भन्दा न्यून स्थितिमा रहेका समुदाय सम्झनु पर्छ र सो शब्दले अतिसीमान्तकृत र लोपोन्मुख समुदाय समेतलाई जनाउँछ।
- ढ. **“लैङ्गिक समता”** भन्नाले अवसर र न्यायबाट वञ्चित महिला वा पुरुषलाई थप अवसर दिएर समतामूलक स्थितिको निर्माण गर्न गरिने विशेष प्रयासलाई सम्झनु पर्छ।
- ण. **“लैङ्गिक समानता”** भन्नाले महिला र पुरुषबीच सबै क्षेत्र र तहमा समान अवसर र समान लाभ हासिल गर्ने अवस्थालाई सम्झनु पर्छ।
- त. **“सामाजिक समावेशीकरण”** भन्नाले अवसर तथा श्रोत साधन उपभोग गर्नबाट वञ्चित भई जोखिममा परेका र स्तरयुक्त आर्थिक, सामाजिक तथा साँस्कृतिक जीवनयापन गर्नबाट वञ्चित भई गरीबी तथा सामाजिक रूपमा वञ्चितीकरणमा परेका समूहहरूलाई निर्णय प्रक्रियामा सहभागी गराई उपलब्ध अवसर, श्रोत, साधन, सेवा तथा आधारभूत अधिकार उपभोग गर्ने कुराको सुनिश्चिततालाई सम्झनु पर्छ।
- थ. **“लक्षित समूह”** भन्नाले यो रणनीतिमा लक्षित समुह भनेर किटान गरिएका जातजाती वर्ग लिङ्ग क्षेत्र का व्यक्ति वा समुदायलाई सम्झनु पर्छ।
- द. **“लैङ्गिक उत्तरदायी तथा सामाजिक समावेशी बजेट”** भन्नाले स्थानीय निकायको योजना तर्जुमा गर्दा समाजमा रहेका विभिन्न जातजाति, क्षेत्र, वर्ग र समुदायका महिला, पुरुष, लैङ्गिक यौनिक अल्पसंख्यक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिकहरूको आवश्यकतालाई सहभागितामूलक

ढंगले सम्बोधन गर्दै समग्र विकास प्रक्रियालाई निजहरू प्रति उत्तरदायी बनाउने उद्देश्यले तर्जुमा गरिने कार्यक्रम र बजेटलाई जनाउँछ।

- ध. “लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशी परीक्षण” भन्नाले समाजमा रहेका विभिन्न जातजाति, क्षेत्र, वर्ग र समुदायका महिला र पुरुष बीचको भूमिका, सम्बन्ध, स्थान, स्तर, अवसर आदिको विश्लेषणबाट लैङ्गिक समानता तथा समावेशी विकास गर्न तय गरिएको बजेट र कार्यक्रम मार्फत तोकिएको उद्देश्य हासिल भए नभएको लेखाजोखा र परीक्षण गरी सुधारका उपाय पहिल्याउने औजारलाई सम्झनु पर्छ।
- न. “लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरण” भन्नाले कुनै पनि योजनाबद्ध कार्य, नीति नियम, कार्यक्रम कार्यान्वयनको हरेक क्षेत्र तथा तह र तप्कामा महिला तथा वञ्चितमा परेका वर्गहरूलाई समाहित गर्ने प्रक्रियालाई सम्झनु पर्छ।
- प. “लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट” भन्नाले लैङ्गिक समानताको लागि बजेटको सुनिश्चितता, बजेटका सबै प्रक्रियामा लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरण र उपलब्धिको समतामूलक वितरणका साथै उपभोगको लागि लैङ्गिक विश्लेषण सहित योजनाबद्ध रूपमा उद्देश्यमूलक कार्यक्रमहरू तर्जुमा र प्राथमिकीकरण गर्दै कार्यक्रम छनौट गरी लगानी गर्ने पद्धतिलाई जनाउँदछ।
- फ. “सशक्तिकरण” भन्नाले विकासका अवसरहरूबाट वञ्चित, श्रोत र साधनमा पहुँच तथा नियन्त्रणमा पछाडी परेका, अशक्त वा कमजोर वर्गलाई सवल बनाउने कार्यलाई सम्झनु पर्दछ।

४. नगरपालिकाको संक्षिप्त परिचय

२५२.५२ वर्ग कि.मि क्षेत्रफलमा फैलिएको सूर्योदय नगरपालिकामा हाल १४ वटा वडा रहेका छन् । राष्ट्रिय जनगणना २०७८ को प्रारम्भिक नतिजा अनुसार यस नगरपालिकाको जनसंख्या महिला २७५३५ र पुरुष २७९२२ गरी जम्मा ५५४५७ रहेको छ । सूर्योदय नगरपालिका पर्यटकीय आधारमा ईलाम जिल्लाको प्रमुख पर्यटकीय क्षेत्र हो । यो नगरपालिका पूर्वमा भारतको पश्चिम बंगाल राज्य अन्तरगत दार्जिलिङ जिला पर्दछ भने पश्चिममा इलाम नगरपालिका , उत्तरमा जोगमाई गापा तथा दक्षिणमा रोड गाउँपालिका रहेको छ । यस नगरपालिकाको केन्द्र फिक्कल बजार हो । बहुजातीय , बहुधार्मिक , बहुसांस्कृतिक , बहुभाषिक जनताहरूको बसोबास रहेको भएतापनि विविधतामा एकता यस नगरपालिकाको गहनाको रूपमा रहेको छ । अलैची, दुध, आलु यस नगरपालिकाको मुख्य उत्पादन हो । देशको एकमात्र अलैची विकास केन्द्र पनि यसै नगरपालिकामा पर्दछ ।

५. सूर्योदय नगरपालिकाको लैससासको अवस्था

सूर्योदय नगरपालिकाको समग्रतामा अध्ययन गर्दा लैससासको दृष्टिकोणले केही काम भएको भएपनि अभिलेखमा भने खासै उल्लेख भएको पाइदैन । कानून कार्यविधिहरू वनेका छन तर राजपत्रमा प्रकाशन भएका छैनन । नगरपालिकाको कार्यालयमा रहेका जनप्रतिनिधि र विषयगत शाखाका प्रमुख तथा अन्य कर्मचारीहरू संग छलफल र अन्तरक्रिया गर्दा प्राप्त जानकारी अनुसार लैससास सम्बन्धी नगरपालिकाले विभिन्न काम गरेको छ ,लक्षित वर्गका लागि बजेट विनियोजन गरेको छ महिला पुरुष सम विकासका लागि बजेट विनियोजन गरेको, महिला स्वास्थ्य संग सम्बन्धित क्रियाकलापहरूमा प्रसस्त रूपमा ध्यान पुर्याएको छ । योजना तर्जुमा गर्दा महिलाका आवश्यकतालाई व्यवहारिक र रणनीतिक गरी दुईभागमा राखेर छलफल हुने गरेकोले योजना तर्जुमा चरणबाटनै महिलाका सवालहरू समेटिएको पाइन्छ । महिला तथा पुरुषका लागि समान कामको समान ज्याला नीति अवलम्बन गरिएको छ । वार्षिक कार्यक्रम तय गर्दा महिला बालबालिका तथा पिछडिएको वर्ग क्षेत्र र समुदायलाई प्रत्यक्ष लाभ पुग्ने गरी कार्यक्रमहरू तय गरिएका छन । महिला तथा विपन्न परिवारहरूको लागि लोकसेवा पूर्व तयारी कक्षा सञ्चालन गरेर रोजगारी प्रवर्द्धनमा समेत यो नगरपालिकाले योगदान दिएको छ । नगरपालिका भित्र हुने विभिन्न प्रकारका अनौपचारिक कुरीतिहरू जातीगत छुवाछुत बालविवाह बहुविवाह महिला हिंसा तथा घरेलु हिंसा सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रम नियमित रूपमा सञ्चालन गरेको पाइन्छ ।

यसरी समग्रतामा हेर्दा यो नगरपालिकाले गरेका उत्कृष्ट कामहरूलाई अझ प्रचार प्रसारमा ल्याउन र अभिलेखीकरण पनि व्यवस्थित रूपमा गर्दै जानु आजको मुख्य आवश्यकता भएको छ । महिला लक्षित कार्यक्रमले महिलाको विकासका तीन वटै क्षेत्रहरू जीविकोपार्जन सशक्तिकरण, आवाज सशक्तिकरण र विभेदजन्य नीति नियम कुसंस्कार परिवर्तन सम्बन्धी सचेतना कार्यक्रममा समेतमा यो नगरपालिकाको प्रयास प्रशंनीय छ ।

उल्लेखित अवस्थाका बाबजुद माथि उल्लेखित विवरणको आधारमा यो नगरपालिका लैससास प्रति थप संवेदनशील हुन जरुरी देखिन्छ । हाल सम्म सम्पादन भएका कामहरूको व्यवस्थित अभिलेखीकरण हुन जरुरी छ भने वर्तमान अवस्था लाई विश्लेषण गरेर देखिएका कमीकमजोरीहरूलाई आगामी दिनमा कसरी संवोधन गर्ने भन्ने रणनीति तयारी गर्न आवश्यकता देखिन्छ ।

६. लैससास रणनीतिको औचित्यता

संविधानद्वारा प्रदान गरिएको समानताको हक कार्यान्वयनका लागि समुदाय तहमा रहेका विभेदकारी मूल्यमान्यताहरू, कुरीति र परम्परागत सामाजिक हानिकार अभ्यास परिवर्तन गर्नु जरुरी छ । लैससास

रणनीतिले पालिकाको हरेक नीति, कानून, योजना तथा बजेट र कार्यक्रमलाई लैससास उत्तरदायी बनाउन मार्गनिर्देश गर्ने हुँदा ब्यक्ति, परिवार र समाजको सोंच र ब्यवहारमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याई लक्षित वर्ग समूहलाई विकासको मूलप्रवाहमा समावेश गर्न सकिन्छ भन्ने मान्यता राख्दछ। नेपालको संविधानमा व्यवस्था भए अनुसार स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय सरकारलाई कानूनी अधिकार क्षेत्र तथा जिम्मेवारी निर्दिष्ट राष्ट्रिय नीति तथा कानूनहरु र अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिवद्धताहरु स्थानीयकरण गरी लागू गर्न गराउन आवश्यकता महशुस गरी सूर्योदय नगरपालिकाले लैगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण रणनीति निर्माण गरेको छ। लैससास रणनीति जारी गर्नुको औचित्यता सम्बन्धमा निम्न बुँदाहरुले स्पष्ट पारेको छ:

- क. लैससास सम्बन्धी प्राबधानहरुलाई स्थानीयकरण गरी विकासको मूलप्रवाहमा लक्षित समूहको अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्न मार्गनिर्देश गर्दछ।
- ख. खण्डीकृत तथ्याङ्क सहित लैङ्गिक आवश्यकता र मागका आधारमा योजना प्राथमिकीकरण, योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्न सहयोग गर्दछ।
- ग. दीगो विकास लक्ष्य प्राप्तिका लागि समाजमा रहेको कुरीति, कुप्रथा र सबै प्रकारका बिभेद हटाई समान पहुँच र अवसर प्रदान गरी न्यायपूर्ण समाजको स्थापना गर्न सहयोग गर्दछ।
- घ. नेपाल सरकारले अनुमोदन गरेका अन्तर्राष्ट्रिय प्राबधानहरुलाई स्थानीयस्तर देखि नै पूर्ण रूपमा अवलम्बन गरी लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणमैत्री शासन पद्धति अवलम्बन गर्न आधार तय गर्दछ।
- ङ. लैससासको अवधारणगत बुझाइमा एकरूपता कायम गर्दै समन्वय र साझेदारी अवधारणा विकास गरी लैङ्गिक उत्तरदायी योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन र लैससामैत्री व्यवहारको अवलम्बन गर्न अभिप्रेरीत गर्दछ।
- च. यस रणनीतिले सबै सार्वजनिक, निजी तथा सामाजिक संघसंस्थाहरु बीच नियमित समन्वय र सहकार्यको माध्ययमबाट लैङ्गिक संवेदनशील व्यवहारको विकास गरी लैङ्गिकमैत्री नीति, कानून, योजना निर्माण एवम कार्यक्रम कार्यान्वयनमा निर्देशन तथा प्रोत्साहन गर्दछ।

७. अवस्था विश्लेषण

लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणका रणनीतिका लागि पहिलो चरण भनेको नै वर्तमान अवस्था विश्लेषण हो । हालको अवस्था विश्लेषणका लागि मुख्य हिसावले ३ वटा क्षेत्र (SWOT, सरोकारवाला र लक्षित वर्ग) निर्धारण गरिएकोछ । जसको विवरण निम्नानुसा प्रस्तुत गरिएकोछ ।

७.१. SWOT विश्लेषण

यो सूर्योदय नगरपालिकाको लैससासको दृष्टिकोषबाट बलियो पक्ष कमजोर पक्ष अवसर तथा चुनौति (SWOT) विश्लेषण गरिएको छ । यसरी विश्लेषण गर्दा नीतिकानूनमा समावेशिता, संस्थागत व्यवस्थामा समावेशिता, मानव संसाधन तथा क्षमता विकासमा समावेशिता, सेवा प्रवाहमा समावेशिता र सुसासन तथा उत्तरदायीत्वमा समावेशितामा आधारीत रहेर विश्लेषण गरिएकोछ । जसलाई निम्नानुसार तल प्रस्तुत गरिएकोछ ।

सबल पक्ष (Strength)

१. नगरपालिकाको वार्षिक कार्यक्रममा महिला तथा लक्षित विकास कार्यक्रमहरु प्रसस्त रूपमा राखेको
२. नगरपालिकाको योजना महिला बालबालिका पिछडिएको वर्ग क्षेत्र र समुदायलाई प्रत्यक्ष लाभ पुग्ने गरी बनेको
३. नगरपालिकामा विभिन्न क्षेत्रगत कानूनहरुको निर्माण भएको र यसले नीतिगत रूपमा लैससास लाई सम्बोधन गरेको ।
४. नगरपालिकाको पार्श्वचित्र र आवधिक योजना तयार भइ सोही अनुसार कार्यक्रम सञ्चालन हुनु ।
५. योजना तर्जुमा प्रक्रियामा लैससासका प्रावधानहरुलाई स्पष्टरूपमा समावेश गरिएको ।
६. नगरपालिकाले वार्षिक समीक्षा प्रतिवेदन तयार गरी लैससासका समग्र लक्ष्य, प्रगति र कार्यान्वयनको दस्तावेजीकरण गरेको ।
७. लैङ्गिक दृष्टिकोणले महिला पुरुष तथा आप्रवासी र स्थानीय बीच समान कामको लागि समान ज्यालादर निर्धारण गरेको ।
८. अपाङ्गता परिचय पत्र वितरण निर्देशिका तयार भएको
९. हरेक निकाय तथा समितिहरुमा महिला सहभागिताको लक्षित वर्गको सुनिश्चितता भएको छ ।
१०. उपभोक्ता समितिहरुमा महिला सहभागिता अनिवार्य गरेको छ ।
११. नीति तथा योजनामा कानून कार्यवाही निर्माणमा जनशक्ति उपलब्ध भएको ।
१२. कार्यपालिकामा महिला तथा लक्षित वर्गको सहभागिता भएको ।
१३. नपामा कार्यरत कर्मचारीहरुमा महिला कर्मचारीको संख्या पनि उल्लेख्य भएको ।
१४. महिला तथा लक्षित वर्गका लागि जीविकोपार्जन सशक्तिकरण, आवाज सशक्तिकरण तथा विभेदजन्य नीति नियम परिवर्तनका लागि विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गरेको ।
१५. महिला बालबालिका ज्येष्ठ नागरिक तथा समाज कल्याण शाखा र सामाजिक विकास शाखा स्थापना र सञ्चालन भएको ।
१६. बेरोजगारहरुको खण्डीकृत डाटा अद्यावधिक भएको ।
१७. स्थानीय तहले गठन गर्ने समिति उपसमितिहरुको मुख्य पदमा महिला सहभागिता सुनिश्चित गरेको ।

१८. पदाधिकारी तथा कर्मचारी लैससास सम्बन्धी सचेत रहेको ।
१९. लक्षित वर्गको क्षमता विकासका लागि बजेट विनियोजन गरेको ।
२०. लक्षित वर्गको सरकारी जागीर प्रवेशका लागि लोकसेवा पूर्व तयारी कक्षा संचालन गरेको ।
२१. महिला हिंसा विरुद्ध बजेट व्यावस्था तथा कार्यान्वयन भएको ।
२२. बालबालिका तथा अपाङ्गता एवम महिला डेक्सको व्यवस्था ।
२३. नगरपालिकामा मानव संसाधन विकास शाखाको व्यवस्था भएको
२४. न्यायिक समिति तथा वडामा रहेका मेलमिलापकेन्द्र हरुवाट न्याय सम्पादन सहज रूपमा हुने गरेको ।
२५. विपन्न तथा लक्षित वर्गको स्वास्थ्य वीमा भएको ।
२६. "सूर्योदय नगरपालिकाको इच्छा, छोरीबुहारीलाई शिक्षा" भन्ने नाराका साथ मेयर शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गरेको ।
२७. उमेर पुगेका सबै बालबालिकाहरु विद्यालय भर्ना भएका ।
२८. सबै विद्यालयमा महिला पुरुष शौचालय तथा हात धुने व्यवस्था भएको ।
२९. "म मात्र हैन मेरो नानीलाई पनि स्वस्थ्य बनाउँछु" भन्ने नाराका साथ प्रसुति सुत्केरी प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन गरेको ।
३०. भौतिक पूर्वाधारका सबै डिजाइनहरुमा लैससासाका प्रावधानहरु समेट्ने गरिएको
३१. नगरपालिकामा फोहोर व्यवस्थापन का लागि पहल सुरुभएको ।
३२. सबै विद्यालयमा किशोरीहरुलाई निशुल्क सेनिटरी प्याड वितरण गरेको
३३. प्रजनन स्वास्थ्य एड्स क्यान्सर र आड खस्ने लगायतका विषयहरुमा स्वास्थ्य सचेतना कार्यक्रम संचालन गरेको ।
३४. संघीय र प्रदेश सरकारका नीति नियम कार्यक्रमको कार्यान्वयनमा नगरपालिका सहकार्य समन्वय गरेको
३५. लक्षित वर्गको उपस्थितिमा लक्षित वर्गका आगामी योजना तथा सम्पन्न योजनाका बारेमा छलफल हुने गरेको ।
३६. समावेशिता सम्बन्धी कार्यक्रमहरु नियमित रूपमा रेडियो पत्रपत्रिकाहरुमा प्रकाशन प्रसारण हुने गरेको ।
३७. वार्षिक कार्यक्रम तथा नीति कार्यविधिहरु वेभसाइड तथा पत्र पत्रिका नियमित रूपमा सार्वजनिक गर्ने गरेको ।
३८. सार्वजनिक लेखापरीक्षण सामाजिक परीक्षण तथा सार्वजनिक सुनुवाईमा लक्षित समूहलाई प्रश्न राख् दिने र छलफल गर्ने गरेको

कमजोर पक्ष(Weakness)

१. समान कामको समान ज्याला प्रभाकारी रूपमा कार्यान्वयन नभएको ।
२. नेपाले योजना तर्जुमा तथा अनुगमन मूल्याङ्कनलाई लैससासको चस्माले हेर्ने नगरेको ।
३. लक्षित वर्गको पहिचान तथा सूची तयार नभएको ।
४. लैङ्गिक उत्तरदायि तथा समाजिक समावेसी बजेट निर्माण एवम परीक्षणलाई बजेट व्यवस्थान नभएको ।

५. दीगो विकासको लक्ष्य ५ लाइ तोकेर बजेट विनियोजन नगरिएको
६. नगरपालिकाले आफ्ना नीति नियम कार्यविधि योजना जारी गर्नुभन्दा अगाडी लैससासको दृष्टिले उपयुक्त भए नभएको बारे लेखाजोखा वा विश्लेषण नगरेको ।
७. लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण अनुसारको कार्यविधि तयार नभएको ।
८. लक्षित तथा गरीवको अद्यावधिक खण्डीकृत तथ्याङ्क पालिकामा नभएको
९. उपभोक्ता समितिहरूमा भएका छलफलमा लैससासका विषयमा छलफल हुने नगरेको
१०. योजना तर्जुमा प्रक्रियामा लैससासको दृष्टिकोणबाट विश्लेषण हुने नगरेको
११. नगरपालिकामा लैङ्गिक डेक्सको स्थापना नभएको ।
१२. विपद व्यवस्थापन कोष परिचालनमा नीति तथा कार्यविधि निर्माण नभएको
१३. वडास्तरमा महिला कानूनी सचेतना सम्बन्धी क्रियाकलापहरू नभएको
१४. स्थानीय तहका सबै पदाधिकारीहरू लाई कानूनको मस्यौदा तर्जुमा तथा प्रक्रियाका बारेमा अभिमुखीकरण नभएको
१५. महिला हिंसा विरुद्ध शून्य सहनशीलताको नीति तथा व्यवहारमा प्रभावकारी नदेखिएको
१६. लैङ्गिक हिंसा मुक्त पालिका घोषणा हुन नसकेको
१७. कर्मचारीहरूलाई पछिल्लो समय निर्माण भएका कानून कार्यविधिहरूका बारेमा नियमित अभिमुखीकरण हुन नसकेको
१८. लैङ्गिक संवेदनशील भाषाको जानकारी तथा प्रयोग नभएको
१९. दक्ष श्रमिकहरूको अभाव (सिकर्मी डकर्मी नकर्मी प्लम्बिड)
२०. सार्वजनिक स्थल तथा कार्यालयहरूमा अधिकांशमा स्तनपान गृह नभएको
२१. गर्भवती महिलालाई जोखिम तथा खतरायुक्त काममा नलगाउने नीति तयार नभएको
२२. निराक्षर महिलाहरूका लागि विशेष कार्यक्रम नभएको ।
२३. लैससास सम्बन्धी सरोकारवाला निकाय बीच संयन्त्र निर्माण नभएको तथा साथै अनुशिक्षण नभएको
२४. योजना तथा कार्यक्रमको लैससाका प्रावधानका आधारमा अनुगमन मूल्याङ्कन हुने नगरेको
२५. नगरपालिकाको समीक्षा बैठकमा महिला लगायत सबै लक्षित वर्ग तथा समुदायको उपस्थितिमा लक्षित कार्यक्रम उपर छलफल हुने नगरेको ।
२६. नीति नियम ऐन कानून कार्यविधि तयार गरिएको तर धेरैजसो कानून कार्यविधिहरू राजपत्रमा प्रकाशन नभएको ।

अवसरहरू (opportunities)

१. विभिन्न जातजाती, समुदाय बीच सामाजिक र सांस्कृतिक विविधता रहेकोले सामाजिक समावेशीकरण व्यवहारमा लागु गर्ने उपयुक्त अवसर रहेको ।
२. समान कामको समान ज्याला प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरी उल्लेखनीय र दीर्घकालीन सफलता प्राप्त गर्न सकिने

३. कानून कार्यान्वयनका आधारमा उत्कृष्ट शाखा तथा वडाहरूलाई पुरस्कृत गरी निर्माण भएका कानूनहरूको व्यावहारिक पक्षको अध्ययन विश्लेषण गर्ने सकिने ।
४. आवश्यक पर्ने कानून नीति नियम आफै बनाउन सकिने
५. लक्षित वर्गका कार्यक्रम सञ्चालनका लागि गैससको सहयोग प्राप्त गर्न सकिने ।
६. युवा कर्मचारीको बाहुल्यता रहेको यो नगरपालिकामा युवा जोस र जाँगरलाई पालिकाको सर्वाङ्गीण हितमा प्रयोग गर्न सकिने ।
७. महिला तथा लक्षित वर्गका कार्यक्रममा महिला तथा लक्षित वर्गवाटै सञ्चालन गर्न सकिने ।
८. लक्षित वर्गको खण्डीकृत डाटा वाट विभिन्न दातृ निकायहरूवाट कार्यक्रम प्राप्त गर्न सकिने ।
९. महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नगरिक शाखा मार्फत विस्तृत कार्ययोजना बनाई कार्ययोजना बनाउन सकिने ।
१०. नगरपालिका अन्तरगतका सबै कार्यालयहरूमा महिला हिंसा लेङ्गिक विभेद हुन नदिनका लागि लैङ्गिक आचार संहिता निर्माण गरी प्रयोग गर्न सकिने ।
११. बालमैत्री लैङ्गिकमैत्री अपाङ्गमैत्री जस्ता विकास मोडलहरू सञ्चालन गर्न सकिने ।
१२. लैङ्गिक हिंसा मुक्त नगर घोषणा गर्न सकिने ।
१३. स्वास्थ्य वीमा कार्यक्रमलाई सबै घरधुरीमा पुर्याउन सकिने
१४. सबै गर्भवती महिलाहरूलाई सुरक्षित रूपमा प्रसुतिको व्यवस्था मिलाउन सकिने ।
१५. विद्यालयहरूमा शैक्षिक तथा अन्य कार्यक्रमहरू समावेश गरी सरकारी विद्यालयमा विद्यार्थीहरूको आकर्षण बढाउन सकिने ।
१६. सुफत मूल्यका सहकारी पसलहरू सञ्चालन गरी महिला तथा लक्षित वर्गलाई प्रत्यक्ष राहात दिन सकिने
१७. आवास क्षेत्रको विकास गरी झापा तथा अन्य तराइका जिल्लाहरूमा गर्मीले छुटपटाएका मानिसहरूलाई सशुल्क आवास व्यवस्थापन गरी पर्यटन विकास गर्ने सकिने ।
१८. निराक्षर जनसंख्या पत्ता लागई तत्काल साक्षरता सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गरेर पूर्ण साक्षर नगरपालिका बनाउन सकिने
१९. संघीय तथा प्रदेश सरकारसंगको समन्वयमा आर्थिक सामाजिक मानवीय तथा भौतिक विकासका कामहरू गर्न सकिने ।
२०. कृषि प्रदान नगर भएको हुनाले कृषि प्रवर्द्धन र कृषकहरूलाई सम्मानित गरी व्यावसायिकीकरणलाई जोड दिन सकिने
२१. तराइसंग अत्यन्तै नजिक दुरी रहेको हुनाले कृषि उत्पादनको बजार जति पनि विस्तार गर्न सकिने ।
२२. अनुगमन मूल्याङ्कन लाई सहजै कार्यान्वयन गर्न सकिने सबै वडा सम्म सडक संजाल भएको ले आवश्यकता अनुसार जुनसुकै समयमा पनि अनुगमन गर्न सकिने ।

चुनौतिहरू (Threats)

१. छुवाछूत, लैङ्गिक विभेद, पुत्रमोह जस्ता परम्परागत कुमान्यता विरुद्धका नीति नियम कार्यविधि कार्यान्वयनमा जटीलता ।
२. मागमा आधारीत अत्याधिक योजनाहरू कार्यान्वयन गर्न र प्राथमिकीकरण गर्ने नीति बनाउन कठिन
३. संघीयता कार्यान्वयनमा स्थानीय तहलाई छुट्टै सरकारको मान्यता पाउन नै कठिन
४. गरीबी मापनका सूचकहरू निर्माण गर्न ।
५. घरभित्रको विना पारिश्रमिकको कामको मूल्याङ्कन गर्न ।
६. निर्माण भएका कानून कार्यविधि कार्यान्वयन गर्न ।
७. समाजमा जरा गाडेर बसेको सामाजिक कुरीतिहरू (जातिगत छुवाछूत, घरेलु हिंसा) को अन्त्यका लागि विभिन्न कार्यक्रम हरु सञ्चालन गर्न
८. मोवाइल को दुरुपयोग र बाल बालिकाको सानै उमेरमानै व्यापक प्रयोगले बाल प्रेमविवाह तथा परिपक्व उमेरमा पुग्दा सम्बन्ध विच्छेद हुने संभावना बढ्दै गएको ।
९. कार्यालयमा पर्याप्त कर्मचारी नभएको र संघीयताको अभ्यासको चरण भएका कारण नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न कठिन
१०. कृषि प्रति यूवा लाई आकर्षित गर्न कठिन वन्दै गएको ।
११. सामाजिक सञ्जाल मार्फत हुन सक्ने भ्रमहरू चिर्नका लागि आवश्यक प्राविधि जनशक्ति व्यवस्थापन गर्न कठिन ।

७.२.सरोकारवाला पहिचान

लैङ्गिक समानता तथा समाजिक समावेशीकरण मूलप्रवाहीकरण रणनीति कार्यान्वयनका लागि निम्नानुसार सरोकारवालाहरू पहिचान गरिएको छ । जसमा सिधा सम्पर्क हुने । दोश्रो माध्यमवाट सम्पर्क हुने र अप्रत्यक्ष रूपमा सम्पर्क हुने गरी निम्नानुसार ३ भागमा विभक्त गरिएकोछ ।

सिधा सम्पर्क हुने (पहिलो नं का सरोकारवालाहरू)	दोश्रो माध्यमवाट सम्पर्क हुने (दोश्रो नं का सरोकारवालाहरू)	अप्रत्यक्ष सम्पर्क हुने हरु (तेश्रो नं का सरोकारवालाहरू)
महिला तथा बालबालिका शाखा	विकास साझेदारहरू	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय प्रदेश नं १
योजना शाखा	सहकारी संस्थाहरू	प्रदेश मन्त्रालयहरू सबै
शिक्षा शाखा	बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू	प्रदेश योजना आयोग
स्वास्थ्य शाखा	उद्योगहरू	प्रदेश प्रशिक्षण केन्द्र
सहकारी शाखा	वालक्लवहरू	भूमि व्यवस्था आयोग
खानेपानी तथा सरसफाइ शाखा	आमा समूहहरू	संघीय मन्त्रालयहरू

सिधा सम्पर्क हुने (पहिलो नं का सरोकारवालाहरु)	दोश्रो माध्यमबाट सम्पर्क हुने (दोश्रो नं का सरोकारवालाहरु)	अप्रत्यक्ष सम्पर्क हुने हरु (तेश्रो नं का सरोकारवालाहरु)
युवा तथा खेलकुद शाखा	ज्येष्ठ नगारिक मिलन केन्द्रहरु	महिला आयोग
प्रशासन शाखा	विद्यालयहरु	दलित आयोग
सवै वडा कार्यालयहरु	गैहसरकारी संस्थाहरु	मुस्लिम आयोग
गाउँ / नगर कार्यपालिका	स्वयम सेवक समूहहरु	राष्ट्रिय योजना आयोग
गाउँ / नगर सभा	उद्योग वाणिज्य संघ	मानव अधिकार आयोग
न्यायिक समिति	राजनीतिक दलहरु	अन्तराष्ट्रिय दातृ निकायहरु
विषयगत समितिहरु सवै	संचार माध्यमहरु	राष्ट्रिय स्तरका संचार माध्यमहरु

७.३. लक्षितवर्ग पहिचान

लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणको लक्ष नै लक्षित वर्गलाई विकासको मूलप्रवाहमा ल्याउनु हो त्यसका लागि निम्नानुसार लक्षित वर्गहरु पहिचान गरिएकोछ ।

१. महिला / एकल महिला	२. दलित	३. बालबालिका
४. अपाङ्गता भएका व्यक्ति	५. ज्येष्ठनगारिक	६. लैङ्गिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक
७. अति विपन्न वर्ग	८. लेप्चा जाती	९. किसान
१०. आदिवासी जनजाति	११. मजदुर	१२. द्वन्द्वपीडित
१३ सुकुम्वासी	१४ मधेसी	

माथि उल्लेखित तीनै प्रकारको विश्लेषणबाट यो सूर्योदय पालिकाको वर्तमान अवस्थाका सवै पक्षहरु देखिएका छन । वलियो पक्ष, कमजोर पक्ष, अवसर तथा चुनौति संगै लैससास रणनीति कार्यान्वयनका लागि तीन तहकै सरोकारवालाहरु तथा सवै लक्षित वर्गहरु पहिचान भइसकेको छ । धेरै भन्दा धेरै सवल पक्षहरु पहिचान भएका छन ती सवल पक्षहरुलाई श्रोतको रूपमा परिचालन गरेर लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणलाई संस्थागत गर्दै लैजान सकिन्छ ।

७.४. लक्षितवर्ग प्राथमिकीकरण र सवाल पहिचान

सूर्योदय नगरपालिकाको हकमा माथि उल्लेखित लक्षित वर्गहरुको प्राथमिकता तथा उनीहरुका मुख्य सवालहरु पहिचान गरिएकोछ । जसलाई विस्तृत रूपमा निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएकोछ ।

१. महिला (एकल महिला)

- नीति निर्माण तहमा अर्थपूर्ण सहभागिता न्यून रहनु र नेतृत्व तहमा महिलाको सहभागितालाई सहजै स्वीकार गर्न नसक्नु

- महिलाहरूको योजना तर्जुमा प्रक्रियामा अर्थपूर्ण सहभागितामा कमी ।
- अधिकांश महिलालाई आफ्नो अधिकार र कानुनबारे जानकारी नहुनु ।
- गर्भवती महिलालाई स्वास्थ्य सेवा सम्बन्धी सूचनामा पहुँच तथा पोषण सम्बन्धी जानकारी नहुँदा स्वास्थ्यको जोखिममा पर्नु ।
- घरेलु हिंसा, लैङ्गिक हिंसा, बलात्कार तथा यौनजन्य दुर्व्यवहार र विभेदबाट पीडित हुनु ।
- पुरुष प्रधान समाज तथा परम्परागत सोचका कारण लैङ्गिक विभेद, सामाजिक असमानता तथा बोक्सी प्रथा लगायतका कुरीतिहरू कायमै रहनु ।
- आर्थिक स्रोतमा पहुँच तथा नियन्त्रण कमी ।
- शिक्षामा समान पहुँच नहुनु ।
- कार्यलयहरूमा लैङ्गिकमैत्री संरचना तथा ब्यवहारको कमी ।

२. दलित

- छुवाछुत विद्यमान रहनु ।
- दलित र गैहदलित बीचको विवाहलाई समाजले सहज स्वीकार गर्न नसक्नु ।
- नेतृत्व तहमा पहुँच नहुनु ।
- दलित जाती भित्रै पनि छुवाछुत विद्यमान रहनु ।

३. बालबालिकाहरू

- बालविवाह कायमै रहनु र बालविवाहलाई समाजले सहजै स्वीकार गर्नु ।
- बालमैत्री संरचना, व्यवहार, खेल मैदान, बाल उद्यानहरू कम हुनु ।
- स्तनपान कक्ष सबै सार्वजनिक स्थानमा नहुनु ।
- बालिकाहरूमा आत्मरक्षा सीप नहुनु ।

४. अपांगता भएका ब्यक्ति

- समान अवसरबाट बञ्चित साथै सार्वजनिक सेवा तथा स्रोतमा सहज पहुँच नहुनु ।
- अपहेलना, अपमानजनक ब्यवहार तथा यौनजन्य दुर्व्यवहारको शिकार हुनु ।
- मानसिक स्वास्थ्य समस्याको शिकार हुनु ।
- अपाङ्गमैत्री संरचनाको कमीले सार्वजनिक स्रोत तथा सेवामा पहुँच कमी हुनु ।
- समान शिक्षाको अवसरबाट बञ्चित ।
- रोजगारीमा पहुँच कमी ।

५. ज्येष्ठ नागरिक

- सूचनामा पहुँच कमी ।
- उचित पालनपोषण तथा संरक्षणको व्यवस्था नहुनु साथै कतिपय घरपरिवारबाट बेवास्ता र अपहेलना गरिनु ।
- यात्रा तथा कार्यालयमा ज्येष्ठ नागरिक माथि सम्मानजनक व्यवहारको कमी

- स्रोतको पहुँच तथा नियन्त्रण कमी ।

६. लैंगिक तथा यौनिक अल्पसंख्यक

- पहिचान हुन नसक्नु ।
- खुलेर समाजमा आउन नचाहनु ।
- समान अवसरबाट बञ्चित हुनु ।
- समाजबाट अपमानजनक व्यवहार तथा बिभेदपूर्ण दृष्टिकोण राख्नु ।

७. अति बिपन्न समुदाय

- सीमित जग्गाजमिनबाट जीवन निर्वाह गर्न बाध्य हुनु ।
- रोगहरुको परीक्षण तथा उपचार अभावमा दीर्घकाल सम्म समस्याग्रस्त हुनु ।
- आर्थिक अभावका कारण उच्च शिक्षा, स्वास्थ्य र रोजगारबाट बञ्चित हुनु
- अशिक्षा र चेतनाको कमीका कारण बालविवाह, सामाजिक कुरीति लगायतका गलत सामाजिक प्रचलनबाट टाढा हुन नसक्नु ।
- निर्णायक तहमा सहभागिताको पहुँच न्यून हुनु ।

८. अल्पसंख्यक (लेप्चा जाती)

- समाजमा न्यून उपस्थितिका कारण भाषा कला साहित्य संरक्षणमा कमी
- सामुदायिक तथा राजनीतिक नेतृत्वमा पहुँच नहुनु

९. किसान

- कृषि पेशामा लागेकाहरुको पेशागत सम्मान नहुनु
- कृषिमा यूवाहरुको आकर्षण नहुनु
- वास्तविक किसानहरुका माग न्यूनरूपमा मात्र संबोधन हुनु
- उत्पादकले मूल्य निर्धारण गर्न नपाउनु र विचौलियाहरुको बोलवाला चलनु ।

१०. आदिवासी जनजाती

- भाषा कला संरक्षणको अभाव
- परम्परागत सीप शैली भेषभुषाको लोप हुदै जानु

११. मजदुर

- न्यूनतम पारिश्रमिक
- जोखिमयुक्त काम
- दुर्घटना बीमा नहुनु
- सम्मानित पेशा नहुनु

१२. द्वन्द्वपीडीत

- द्वन्द्वपीडितहरुको उचित व्यवस्थापन तथा सामाजिक सम्मान नहुनु

- रोजगारीका अवसरहरु नपाउनु

१३. सुकुम्बासी

- स्थायी बसोवासको व्यवस्था नहुनु
- हालसम्म सरकारद्वारा जग्गाको धनी प्रमाणपूर्जा प्राप्त गर्न नसक्नु
- सामाजिक रूपमा सम्मान पाउन नसक्नु ।

८. दीर्घकालीन सोच

“सूर्योदय नगरपालिकाको समृद्धता, सबै तहमा समावेशीकरण र लैङ्गिक समानता”

९. लक्ष्य

समानुपातिक, समावेशी तथा समतामूलक विकासको माध्यमबाट वहीस्करणमा परेको वर्गलाई विकासको मूलप्रवाहमा ल्याउने।

१०. उद्देश्य

यस रणनीतिको मुख्य उद्देश्य लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण (लैससास) अवधारणा अनुसार यसको प्रयोगलाई सरलीकृत रूपमा मूलप्रवाहीकरण गरी स्थानीय सरकारले गर्ने सम्पूर्ण विकास योजना तथा कार्यक्रमलाई लैससास उत्तरदायी र दिगो बनाउन आर्थिक श्रोतको सुनिश्चिता, उपलब्धिको समतामूलक वितरण र उपयोगी बनाउने रहेको छ। यसका विस्तारित उद्देश्यहरु यस प्रकार छन्:

- १०.१. लैङ्गिक उत्तरदायी तथा समावेशी बजेट परीक्षण र लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट मार्फत सूर्योदय नगरपालिकाको संस्थागत संरचना र कार्यक्रमहरुमा महिला र सीमान्तकृत समूहहरुलाई समावेशी गरी, लैङ्गिक समानता र सबै जात, जातीको अर्थपूर्ण सहभागिता गराई लैङ्गिक अन्तरहरुको प्रभावलाई सम्बोधन गर्दै लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरण र सशक्तिकरण गर्दै लैजाने।
- १०.२. सूर्योदय नगरपालिका एवम् अन्य सेवा प्रदायक सरोकारवाला संस्थाहरुमा महिला र सीमान्तकृत समूहहरुलाई समावेश गरी उनीहरुको योजनाबद्ध रूपमा व्यक्तिगत र सामूहिक क्षमता अभिवृद्धि गर्ने र स्थानीय तहको विकास प्रक्रियामा निर्णायक तथा अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गरी आर्थिक तथा सामाजिक सशक्तिकरण गर्ने।
- १०.३. लैससास सम्बन्धी नीति निर्माण तथा प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न केन्द्र, प्रदेश, विभिन्न प्रतिष्ठान, आयोग, समिति, दातृ निकाय, गैरसरकारी निकाय आदि संग समन्वय, सहकार्य र सहजीकरण गर्ने।
- १०.४. सूर्योदय नगरपालिकाको सबै कार्यक्रम, योजना र आयोजनाको प्रत्येक चरणमा लैससास दृष्टिकोणबाट अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने र यसलाई संस्थागत गर्दै लैजाने।

११. नीति

- ११.१. "सूर्योदय" नगरपालिकाले संचालन गर्ने सम्पूर्ण योजना तथा कार्यक्रमलाई लैससास दृष्टिकोणबाट संस्थागत गरी ती योजना तथा कार्यक्रमहरु महिला र सीमान्तकृत समूहको अर्थपूर्ण सहभागितामा कार्यान्वयन गर्दै मूलप्रवाहीकरण र सशक्तिकरण गर्दै लैजाने (उद्देश्य १०.१ संग सम्बन्धित)।

- ११.२. लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण परीक्षणबाट देखिएका कमी कमजोरीहरूको संवोधन सहित. लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट निर्माण तथा लक्षित समुदायको वित्तीय श्रोतमा पहुँच अभिवृद्धि गरिनेछ। (उद्देश्य १०.१ संग सम्बन्धित)।
- ११.३ "सूर्योदय" नगरपालिका, सेवा प्रदायक निकाय तथा अन्य सरोकारवाला संस्थाहरूद्वारा गरिने योजना तर्जुमा प्रक्रियामा महिला र सीमान्तकृत समूहहरूलाई समावेश गरी उनीहरूको व्यक्तिगत र सामूहिक क्षमता अभिवृद्धि मार्फत स्थानीय तहको विकास प्रक्रियामा निर्णायक तथा अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गरी आर्थिक तथा सामाजिक सशक्तिकरण गर्ने। (उद्देश्य १०.२ संग सम्बन्धित)।
- ११.४ लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण (लैससास) नीति प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि आन्तरिक र बाह्य सबैसरोकारवालहरूको विवरण अद्यावधिक गरी नियमित र प्रभावकारी समन्वय र सहकार्य गर्दै लैजाने। (उद्देश्य १०.३ संग सम्बन्धित)।
- ११.५ सबै प्रकारका अनुगमन तथा मूल्यांकन प्रणालीमा लैससास मैत्री प्रावधानहरू समावेश गरी मूल्याङ्कन गर्ने पद्धतिको विकास गर्दै लैजाने। (उद्देश्य १०.४ संग सम्बन्धित)।

१२. रणनीति

१२.१ मूलप्रवाहीकरण

- क. स्थानीय तहमा महिला, बालबालिका तथा गरीब र बहीस्करणमा परेका समुदायले भोगेका समस्या र सवालहरूको पहिचान तथा लेखाजोखा गरी नीतिगत व्यवस्थाहरू, संस्थागत प्रणाली तथा संरचनाहरू, संस्कृति, योजना, बजेट, पहुँचयुक्त अवसर, सेवामुलक कार्य, अनुगमन, मूल्यांकन र अनुसन्धान आदिकार्य मार्फत बहीस्करणमा परेका समुदायहरूको सवाल र समस्या पहिचान गरी, उनीहरूलाई समान अवसर दिई सवाल र समस्याको सम्बोधन गरी उनीहरूको समग्र स्थानीय विकासको प्रक्रियामा मूलप्रवाहीकरण गर्ने।
- ख. लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण परीक्षण र लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट मार्फत स्थानीय सरकारको संरचना र कार्यक्रमहरूमा महिला र सीमान्तकृत समूहहरूलाई समावेश गरी लैङ्गिक समानता र सबै जातजातीको अर्थपूर्ण सहभागिता गराई लैङ्गिक मूलप्रवाहीकरण गर्ने।

१२.२ सशक्तिकरण

विकासका अवसरबाट बन्चित, श्रोत र साधनमा पहुँच तथा नियन्त्रणमा पिछडाबर्ग, असक्त, गरीब, महिला, आदिवासी जनजाती, दलित, मुस्लिम, अल्पसंख्यक आदिको यो नगरपालिकाको समग्र विकास, सेवाप्रवाह तथा शासन प्रणालीमा अर्थपूर्ण सहभागिता गराउनको लागि सशक्तिकरण गर्ने।

१२.३ क्षमता विकास:

- क. सूर्योदय नगरपालिका, स्थानीय सेवा प्रदायक तथा सरोकारवाला संस्थाहरूलाई लैससास प्रति उत्तरदायी र जवाफदेही बनाउन योजनाबद्ध रूपमा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।

ख. स्थानीय नागरिक विशेष गरी लक्षित समूहको योजनाबद्ध रूपमा व्यक्तिगत र सामुहिक क्षमता अभिवृद्धि गरी स्थानीय तहको विकास प्रक्रियामा निर्णायक तथा अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गरी आर्थिक तथा सामाजिक विकास गर्ने।

१२.४ समन्वय, सहकार्य र सहजीकरण:

क. लैससास सम्बन्धी नीति तथा योजना निर्माण र सोको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न संघीय सरकार, प्रदेश सरकार, विभिन्न प्रतिष्ठान, आयोग, आदिसंग समन्वय, सहकार्य र सहजीकरण गर्ने।

ख. लैससास सम्बन्धी विभिन्न कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्न विभिन्न सरकारी, दातृ निकाय एवं गैरसरकारी निकायहरूसंग साझेदारी तथा समन्वय गर्ने।

१२.५ अनुगमन तथा मूल्यांकन

क. सूर्योदय नगरपालिकाको सबै कार्यक्रम, योजना र आयोजनाको प्रत्येक चरणमा लैससास दृष्टिकोणबाट अनुगमन तथा मूल्यांकन गर्ने।

ख. सूर्योदय नगरपालिका लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धमा गरेका निर्णय तथा वनेका कानून कार्यविधिको कार्यान्वयन भए नभएको सम्बन्धमा नियमित अनुगमन गरी आवश्यक सुधार गर्नका लागि अनुगमन संयन्त्रको गठन गरी परिचालन गर्ने।

ग. लैङ्गिक उत्तरदायी कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयनका विषयमा वार्षिक लेखाजोखा गर्न नियमित अनुगमन गरी तोकीएको ढाँचामा वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी सोही आधारमा आगामी योजनामा सुधारका लागि सुझाव प्रस्तुत गर्ने।

१३. कार्यनीति

१३.१ रणनीति १२.१ सगं सम्बन्धित कार्यनीति

क. योजना र कार्यक्रम चक्रमा लैससासको एकीकृत गरी लैससासमैत्री योजना र कार्यक्रम निर्माण गरिनेछ।

ख. बढी भन्दा बढी जनसहभागिता सुनिश्चित गर्न संस्थागत संयन्त्र, प्रतिनिधित्व प्रणाली र कार्य क्षेत्रगत सर्त निर्धारण गरिनेछ।

ग. सेवा प्रवाह संयन्त्र र प्रक्रिया लैससास मैत्री हुनेगरी सुधार एवम विकास गरिनेछ।

घ. लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट तर्जुमा तथा लैङ्गिक लेखाजोखा विधिलाई पूर्णरूपमा कार्यान्वयनमा ल्याईने छ।

ङ. लेप्चा जातीको भाषा संस्कार संस्कृतिको संरक्षण गर्दै उनीहरूलाई विकासको मूलधारमा ल्याउन उत्प्रेरित गरिने छ।

च. नगरपालिकाको समग्र विकास योजना तर्जुमा प्रक्रियामा महिला, बालबालिका, दलित तथा पिछडा वर्गका लागि विद्यमान प्रावधानहरू र नगरपालिकाको जिम्मेवारीका सम्बन्धमा सु—सूचित गराउन चेतनामूलक योजना र कार्यक्रमहरू सघन एवमनिरन्तर रूपमा सञ्चालन गरिनेछ।

- छ. लैससास आचरण र व्यवहार एक आदर्श, नैतिक विषय समेत भएकाले सेवाप्रदायक निकायमा संलग्न जनशक्तिको सार्वजनिक र निजी कार्यशैली तद् अनुकूल बनाउन मार्गदर्शन आचारसंहिता निर्माण गरी लागु गरिनेछ ।
- ज. आवाधिक र वार्षिक योजना तर्जुमामा लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट निर्माण गरी सोको कार्यान्वयन गरिनेछ ।
- झ. लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट तर्जुमाका लागि सूचकहरु निर्धारण गरी यसको प्रयोगलाई योजना तथा बजेट तर्जुमा, मापन र परीक्षण प्रक्रियामा एकरूपता र सरलीकरण गरी लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट सुनिश्चित गरिनेछ ।
- ञ. लैङ्गिक उत्तरदायी बजेटलाई प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि नीति निर्माणकर्ता र कार्यान्वयनकर्ता हरुको क्षमता विकास गरिनेछ ।
- ट. लैससास सम्बन्धी समन्वय र कार्यान्वयन समिति मार्फत नगरपालिकाको वार्षिक योजनामा लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट कार्यान्वयन भए नभएको सुनिश्चित गरिनेछ ।
- ठ. लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट तर्जुमा गर्न आवश्यक तथ्याङ्क र सूचनालाई व्यवस्थित र अद्यावधिक गर्ने प्रणाली स्थापित गरिनेछ ।
- ड. सूर्योदय नगरपालिकाका सेवाप्रदायक र सेवाग्राही दुबै पक्षका सरकोरवालालाई लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट सम्बन्धी सूचना तथा जानकारी नियमित रूपमा प्रदान गर्ने प्रबन्ध गरिने छ । यसका लागि आम सञ्चार माध्यमको प्रयोग गरिनेछ ।
- ढ. सूर्योदय नगरपालिकाका प्रतिवेदनहरुमा लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट मापन तथा लैससास परीक्षणका प्रतिवेदनहरु समावेश गर्ने व्यवस्थालाई संस्थागत गरिने छ र यसमा भएको उपलब्धिको विश्लेषण गरी देखिएका समस्या र अन्तरहरुलाई सम्बोधन गर्ने गरी सीप तथा क्षमता विकास गरी सुधार गरिनेछ ।

१३.२ रणनीति १२.२ संग सम्बन्धित कार्यनीतिहरु

- क. खण्डीकृत तथ्यांक र सूचनाको आधारमा सामाजिक तथा आर्थिक स्थितिको विश्लेषण गरी गरिब तथा बन्चितीकरणमा परेका समूहको पहिचान गरिनेछ ।
- ख. सूर्योदय नगरपालिकाले निर्माण गरेका विभिन्न ऐन, नियम, कानून, नीति, नियमहरुको लैससास दृष्टिकोणबाट पुनरावलोकन तथा आवश्यकता अनुसार निर्माण गरिनेछ ।
- ग. विपन्न वर्गहरुसंगको निरन्तर अभिमुखीकरण एवम् अन्तरक्रियाबाट सार्वजनिक वस्तु तथा सेवा सुविधा तथा वित्तीय स्रोतमा पहुँच अभिवृद्धि गर्ने योजना र कार्यक्रम निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ ।

१३.२.१ संस्थागत ब्यबस्था

लैससास रणनीति कार्यान्वयन गर्न विशेषतः निम्नानुसारका संस्थागत संयन्त्रहरू स्थापना र ब्यबस्थापन गरी कार्य प्रक्रिया अगाडी बढाइनेछ।

१३.२.१.१ सामाजिक विकास शाखा र यसको काम तथा कर्तव्यः

यस शाखाले लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक सुरक्षा, बालबालिका किशोर किशोरी तथा यूवा, अपाङ्गता तथा जेष्ठ नागरिक, गैसस परिचालन, समन्वय तथा नियमन र सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम तथा व्यक्तिगत घटना दर्ता सम्बन्धित कामहरू गर्नेछ। साथै यस नगरपालिकामा यस शाखा मार्फत निम्न थप कार्यहरू गरिनेछनः

- क. सूर्योदय नगरपालिकाका महिला, बालबालिका तथा बञ्चितिमा परेका समुदायको खण्डीकृत तथ्याङ्क सङ्कलन एवम विश्लेषण गरिनेछ।
- ख. महिला र अन्य सीमान्तकृत समूहको हक सम्बन्धी नीति, योजना कार्यान्वयन, समन्वय र नियमन गरिनेछ।
- ग. लैससासको प्रवर्द्धन र विकासका लागी योजना तथा कार्यक्रम बनाई लागू गरिनेछ।
- घ. सहभागितामूलक योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनमा लक्षित (महिला तथा बञ्चितिमा परेका वर्ग) समूहको पनि सहभागिता गराई लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट विधि मार्फत नतिजामुखी योजना तर्जुमा गरिनेछ।
- ङ. महिला र अन्य सीमान्तकृत समूहको आर्थिक, सामाजिक सशक्तिकरण र क्षमता विकास गरिनेछ।
- च. लैङ्गिक हिंसा नियन्त्रणकालागि निरोधात्मक, प्रवर्द्धनात्मक, संरक्षणात्मक उपायहरू अवलम्बन गरिनेछ।
- छ. लैङ्गिक पक्ष सम्बन्धी गुनासो व्यवस्थापन संयन्त्र निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ।
- ज. कार्यक्रमको अनुगमन र मूल्यांकन स्थानीय तहको कार्यक्रम एवम संस्थागत रूपमा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण परीक्षण नियमित रूपमा गरिनेछ।
- झ. सञ्चार माध्यमबाट लैससास सम्बन्धी संदेशहरूको प्रचार प्रसार, प्रवर्द्धन र संरक्षण गरिनेछ।
- ञ. महिला एवम बञ्चितिमा परेको वर्गहरूको क्षमता अभिवृद्धि, आय आर्जन र रोजगारीमा वृद्धि गरिनेछ।
- ट. कार्यस्थलमा हुने हिंसाजन्य गतिविधिहरूलाई निरुत्साहित गरिनेछ।
- ठ. लैससास सम्बन्धी असल अभ्यास र अनुकरणीय कामको प्रचार प्रसार गर्न उत्प्रेरीत गरिनेछ।
- ड. सबै योजना र कार्यक्रमको लैससास मैत्री अनुगमन, प्रतिवेदन र मूल्याङ्कन गरिनेछ।
- ढ. संविधान तथा दिगो विकास लक्ष्यमा लैङ्गिक विषयवस्तुप्रति गरिएको प्रतिबद्धता र मध्यमकालीन खर्च संरचनामा समावेश गरिएका कार्यक्रमहरूलाई ध्यानमा राखेर योजना तर्जुमा गर्न योजना अधिकृतहरूलाई परिचालन गरिनेछ।

- ग. योजना अधिकृतहरूलाई विभिन्न सामाजिक पृष्ठभूमि भएका महिलाहरूको जीविकोपार्जन तथा आवाज सशक्तिकरण तथा संरचित विभेदलाई न्यून गर्ने खालका कार्यक्रम तथा आयोजनाहरूको विकास गर्न अभिप्रेरित गरिनेछ।
- त. निर्दिष्ट लिङ्ग, जातजाति, अवस्थिति र पहिचानमा आधारीत विभेदजन्य मूल्यमान्यता तथा अभ्यासहरूमा लक्षित गर्ने, हेरचाह सम्बन्धी कार्यबोझको न्यूनीकरणका उपायहरूको पहिचान गर्ने, पुरुष तथा बालकहरूसँग र सुविधासम्पन्न सामाजिक समूहसँग काम गरिनेछ।
- थ. लैङ्गिक तथा जातीय सांस्कृतिक विविधता विशेष कार्यक्रमको प्रवर्द्धन गर्ने विशेष कार्यक्रमहरूका लागि अतिरिक्त बजेट उपलब्ध गराइनेछ।
- द. लैससास शाखा चलायमान बनाउनका लागि लैंगिक सम्पर्क ब्यक्ति (Gender Focal Person) लाई क्षमता विकास गरी थप कार्यबिबरण तोकिनेछ।
- ध. नगरपालिकामा कार्यरत महिला कर्मचारीहरू र सेवा लिन आउने महिला सेवान्ग्राहीहरूलाई सहजताका लागि लैङ्गिकमैत्री शौचालय र स्तनपान कक्षको ब्यबस्था गरिनेछ।
- न. नगरपालिकामा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशी अबधारणा र अभ्यासहरूका बिषयमा अभिमूखीकरण मार्फत जानकारी गराई सेवा प्रवाह प्रक्रियालाई लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीमैत्री बनाइनेछ।
- प. कार्यस्थलमा हुने यौनजन्य दुर्व्यवहार (निवारण) ऐन २०७१ मा भएका कानूनी व्यवस्था बारे जनप्रतिनिधि लगायत कर्मचारीहरूमा अभिमूखीकरण गराई लैङ्गिकमैत्री ब्यवहारका लागि प्रोत्साहित गरिनेछ।
- फ. वडास्तरका सबै वस्तीहरूमा सबै बर्ग समुदायका मानिसहरूको सहभागिता हुनेगरी गठित टोल विकास समिति मार्फत योजना तर्जुमा प्रक्रियामा र सामुदायिक विकासका कार्यमा क्रियाशील बनाइनेछ।
- ब. नगरपालिका क्षेत्र भित्र सञ्चालन हुने विकास निर्माणका कार्यहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि गठन गरिने उपभोक्ता समितिहरूमा ३३ प्रतिशत महिला सहभागिता साथै अध्यक्ष, सचिव र कोषाध्यक्ष मध्ये कम्तिमा कुनै एक पदमा महिला प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिनेछ।
- भ. नगरपालिकाबाट उपलब्ध गराइने सेवा तथा स्रोतहरू र लाभ वितरणमा महिला, बालबालिका, ज्येष्ठ नागरिक, दलित, जनजाती, एकल महिला, अपांगता भएका ब्यक्तिहरू लगायत पिछडा वर्ग समुदायहरूको पहुँच बृद्धिका लागि सञ्चाल गठन गरी उनीहरूको आर्थिक सामाजिक सशक्तिकरण मार्फत नगरपालिकाको सबै क्षेत्रको विकास प्रक्रियामा सक्रिय सहभागिता सुनिश्चित गरिनेछ।
- म. नगरपालिकाको गरीबी नक्सानकन साथै लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशी हिसावले खण्डीकृत तथ्यांक संकलन, विश्लेषण र अद्यावधिक गर्नका लागि सूचना शाखाको प्रभावकारी व्यवस्थापन मार्फत सूचना प्रणालीलाई व्यवस्थित र क्रियाशील बनाउने।

१३.२.१.२ विभिन्न समितिहरूको गठन

लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण रणनीतिले निर्दिष्ट गरेका क्षेत्र तथा बिषयहरू प्रति संबेदनशील भई नगरपालिकाको नियमित शासन पद्धति तथा सेवा प्रवाह र कार्यप्रणालीलाई लैङ्गिक तथा समावेशीमैत्री बनाउन नगरपालिकाका नेतृत्व पंक्ति, जनप्रतिनिधिहरू र कार्यरत सबै कर्मचारीहरूलाई लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशी रणनीतिको कार्यान्वयन प्रक्रिया सम्बन्धी अभिमूखीकरण मार्फत अबधारणागत स्पष्टता गराई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न निर्देशन गरिनेछ। पालिकामा क्रियाशील सबै संयन्त्रहरू लगायत स्थानीय समुदाय, गैरसरकारी संघसंस्था, विकास साझेदार र निजीक्षेत्र समेतलाई लैससास नीति सम्बन्धमा जानकारी गराई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न अभिप्रेरीत गरिनेछ। संविधान अनुसार स्थानीय सरकाले विभिन्न समितिहरू गठन गरी यस रणनीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन तथा अनुगमन समिति गठन गरी निम्नानुसार सबै तहमा कार्यक्षेत्र तथा जिम्मेवारी सहितको उत्तरदायित्व प्रदान गरिनेछ।

क. लैससास मूलप्रवाहीकरण रणनीति कार्यान्वयन तथा अनुगमन समिति:

"सूर्योदय"नगरपालिकामा तपशील अनुसार संयोजक र सदस्य रहने गरी लैससास मूलप्रवाहीकरण रणनीति कार्यान्वयन तथा अनुगमन समिति रहने छः

- १ नगरपालिकाको प्रमुख —संयोजक
- २ नगरपालिकाको उप प्रमुख — सदस्य
- ३ प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत — सदस्य
- ४ कार्यपालिकाको सदस्यहरू मध्येबाट कम्तिमा २ जना महिला सहित संयोजकले तोकेका ३ जना — सदस्य
- ५ गैसस/ सामुदायिक संघ संस्थाहरूमध्येबाट समावेशी प्रतिनिधित्व हुने गरी संयोजकले तोकेका तीन जना — सदस्य
- ६ सम्बन्धित स्थानीय तहको महिला बालबालिका तथा ज्येष्ठ नगरिक शाखा प्रमुख— सदस्य सचिव

ख. लैससास मूलप्रवाहीकरण रणनीति कार्यान्वयन तथा अनुगमन समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार:

१. नगरपालिका भित्रको लक्षित वर्गको खण्डीकृत तथ्याङ्क सङ्कलन एवम विश्लेषण गर्ने।
२. लैङ्गिक, आर्थिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा सांस्कृतिक दृष्टिले पिछडिएको समुदायको समग्र स्थितिको अध्ययन गरी तत सम्बन्धमा गर्नुपर्ने नीतिगत, कानूनी र संस्थागत सुधारका विषयमा नगरसभा समक्ष सिफारिस गर्ने।
३. संघ तथा प्रदेश सरकारबाट भएका रणनीति, योजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न सहयोग गर्ने गराउने।

४. लैङ्गिक, आर्थिक, भौगोलिक, समाजिक, तथा संस्कृतिक दृष्टिले पिछडिएको समुदायको हक हितको संरक्षण र संवर्द्धन तथा त्यस्तो समुदायको सशक्तीकरणका लागि स्थानीय नीति तथा कार्यक्रमको तर्जुमा गरी कार्यान्वयनका लागि नगरसभा समक्ष सिफारिस गर्ने।
५. यस रणनीतिसँग सम्बन्धित कार्यक्रम तथा योजना कार्यान्वयनमा सहयोग गर्ने तथा आवश्यक सुझाव दिने र कार्यक्रम कार्यान्वयनको समीक्षा, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने।
६. नगरपालिकाको नियमितरूपमा लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण बजेट परीक्षण गर्ने।
७. लैससाससँग सम्बन्धित अन्तराष्ट्रिय सन्धि, संझौताहरूको समन्वय, सहकार्य, सहजीकरण र कार्यान्वयन गर्ने गराउने।
८. नगरपालिकामा क्षेत्र भित्र लैससाससँग सम्बन्धी काम गर्ने संघ—संस्थासँग समन्वय, सहकार्य र सहजीकरण गर्ने।
९. नगरपालिकामा लैससाससँग सम्बन्धित विषय वस्तु हेर्नलाई लैससास शाखा वा डेस्कको व्यवस्था गर्ने।
१०. बैठक सञ्चालन तथा नियमित काम कार्यवाहीका लागि उल्लेखित समितिले आवश्यक कार्यविधि बनाई परिचालन गर्न सक्ने।

ग. वडास्तरीय समिति

सूर्योदय नगरपालिकाको प्रत्येक वडामा यस रणनीतिसँग सम्बन्धित कार्यक्रम तथा योजना कार्यान्वयनमा सहयोग गर्न एक वडा स्तरीय समिति गठन गरिनेछ। जसमा देहाय बमोजिका संयोजक तथा सदस्यहरू रहने छन्:

१. सम्बन्धित वडाको वडा अध्यक्ष: - संयोजक
२. सम्बन्धित वडाका वडा सदस्यहरू: - सदस्य
३. सम्बन्धित वडा समितिले लक्षित वर्गको क्षेत्रमा कार्य गर्ने व्यक्ति वा संस्थाबाट मनोनीत गरेका वढीमा २ (एक जना महिला) जना सदस्यहरू: - सदस्य
४. वडास्तरीय बाल सञ्चालको अध्यक्ष - सदस्य
५. सम्बन्धित वडाको वडा सचिव: - सदस्य सचिव

घ. वडा स्तरीय समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार:

१. वडा भित्रको लक्षित समुदायको खण्डीकृत तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने।
२. वडाभित्र योजना छनौट प्रक्रियामा लक्षित समुदायको सहभागिता अनिवार्य गर्ने।
३. वडा भित्रको लक्षित समुदायको संरक्षण संवर्द्धन तथा त्यस्तो समुदायको सशक्तीकरणकाको लागि कार्यक्रम बनाई नगरपालिकामा पेश गर्ने।
४. यस रणनीतिसँग सम्बन्धित कार्यक्रम तथा योजना कार्यान्वयनमा सहयोग गर्न क्षमता अभिवृद्धिको क्षेत्र पत्ता लगाउने र उनीहरूको कार्यक्रमलाई लैससास मैत्री बनाउन सहजीकरण गर्ने।

१३.३ रणनीति १२.३ संग सम्बन्धित कार्यनीतिहरू

- क. लैससासका लागी सस्थागत र व्यक्तिगत दुबै क्षमता विकासका क्षेत्रहरू पहिचान गरी कार्यन्वयन गरिनेछ।
- ख. स्थानीय सरकारको योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र अनुगमन प्रणालीमा आवद्ध सामुदायिक संघसंस्था, विभिन्न सञ्जाल, सहकारी तथा महासङ्घ, समूहहरू तथा नागरिक समाजको क्षमता विकासको दायरामा समेटिने छ।
- ग. सबै समुदायका विपन्न महिला, पुरुषहरू, यूवा, बालबालिका, राजनीतिक दल, नागरिक समाज, सामुदायिक संस्थाहरूसँगको निरन्तर अभिमुखीकरण एवम अन्तरक्रियाबाट सार्वजनिक बस्तु तथा सेवा सुविधा तथा वित्तीय स्रोतमा पहुँच अभिवृद्धि हुने गरी स्थानीय तहको ७ चरणको योजना तर्जुमा प्रक्रिया, समय सीमा, महिला तथा पिछडा वर्गका लागि विद्यमान प्रावधानहरू र स्थानीय निकायहरूको जिम्मेवारीका सम्बन्धमा सुसूचित गराउन चेतनामूलक कार्यक्रमहरू सघन एवम निरन्तर सञ्चालन गराईने छ।
- घ. लैससास सम्बन्धी जानकारी दिन सूचना, शिक्षा तथा सञ्चार सामग्रीहरूको भाषा एवम समय तालिका महिला तथा वञ्चितीकरणमा परेका वर्ग तथा समुदायले सजिलै ग्रहण गर्ने गरी निर्धारण र कार्यन्वयन गरिनेछ।
- ङ. नगरपालिकाका प्रमुख एवम राजनीतिक दलका प्रतिनिधिहरूलाई लैससासको मूलअवधारणा र यस सम्बन्धी संवेदनशील बनाइनेछ।
- च. लैससास सम्बन्धी जानकारीमूलक र सूचनामूलक सामग्रीको प्रकाशन र तालिम निर्देशिकाहरू तयार गरी समयानुकूल सुधार गरी कार्यन्वयनमा ल्याईनेछ।
- छ. प्रशिक्षण विधि, सूचना, शिक्षा तथा सञ्चार सामग्रीहरूको भाषा एवम समय तालिका महिला तथा वञ्चितीकरणमा परेका वर्ग तथा समुदायले सजिलै ग्रहण गर्ने गरी निर्धारण गराईने छ।
- ज. स्थानीय सरकारले आयोजनाहरू छनौट गर्नका लागि आधार मापदण्डहरू पहिचान गर्न उनीहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनेछ।
- झ. लैससास सम्बन्धी असल अभ्यास छनौट गरी सो को प्रचार प्रसार गर्न उत्प्रेरीत गरिनेछ।
- ञ. लैससास आचरण र व्यवहार एक आदर्श, नैतिक विषय समेत भएकाले सेवाप्रदायक निकायमा संलग्न जनशक्तिको सार्वजनिक र निजी कार्यशैली तदनुकूल बनाउन मार्गदर्शन आचारसंहिता निर्माण गरी सो बमोजिम क्षमता अभिवृद्धि गरी लागू गराउन उत्प्रेरीत गर्ने र कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनमा यसलाई पनि आधार बनाउन बिधि तय गरिनेछ।

१३.४ रणनीति १२.४ संग सम्बन्धित कार्यनीति

यस रणनीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि विभिन्न सरकारी एवं गैरसरकारी निकायहरू, विकास साझेदारहरू, सामुदायिक समूहहरू तथा नागरिकहरू बीच निम्नानुसार साझेदारी तथा सहकार्य गरिनेछ।

केन्द्रीय तथा प्रादेशिक सरकार संग

- लैससासलाई राष्ट्रिय नीतिहरूमा एकीकृत गर्दै जोड्ने र लैससास मैत्री सस्थागत ब्यबस्थालाई समन्वय, सहकार्य र साझेदारी गरिने छ।
- लैससास दृष्टिकोणबाट योजना तर्जुमा र अनुगमन ढाँचाहरूको पुनरावलोकन, समन्वय तथा पृष्ठपोषण दिने व्यवस्था मिलाईने छ।
- लैससास सम्बन्धी क्रियाकलापहरूको मूलप्रवाहीकरणका लागि केन्द्रीय तथा प्रदेशसंग समन्वय कायम गरिनेछ।
- लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट र लैङ्गिक समानता तथा समावेशीकरण बजेट परीक्षण कार्यान्वयनका लागि समन्वय, सहकार्य र सहजीकरण गरिनेछ।

विकास साझेदारी सस्थाहरू संग

- केन्द्रीय, प्रदेश एवम् स्थानीय सरकारहरूको लैससास सम्बन्धी बाधा र क्षमता विकास अवस्था विश्लेषण गर्ने कार्यमा सहयोग र साझेदारी गरिनेछ।
- लैससास लाई केन्द्र देखि स्थानीय तहसम्म एकीकृत गरी अनुगमन, मूल्याङ्कन र रिपोर्टिङ गर्ने प्रक्रियामा सहयोग र साझेदारी गरिनेछ।
- यस रणनीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि केन्द्रीय, प्रदेश एवम् स्थानीय तहमा सहयोग, समन्वय, सहकार्य र सहजीकरण गरिनेछ।

लक्षित समूह संग

- खास—खास सरोकारका समूहहरू र उनीहरूका समस्या तथा आवश्यकताहरूका सम्बन्धमा खण्डीकृत तथ्याङ्क एवम् विश्लेषण गरिएका सूचना सामग्रीहरू उपलब्ध गराइनेछ
- पर्याप्त क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न योजना तथा बजेट सुनिश्चित गरी कार्यक्रमहरूको अनुगमन गर्न समन्वय, सहकार्य सहजीकरण गरिनेछ।

नागरिक समाज गैसस तथा निजी क्षेत्र संग

- महिला तथा वञ्चित समूहहरूको सशक्तीकरणका लागि आर्थिक, प्राविधिक र व्यावसायिक सहयोग पुर्याउन समन्वय र सहकार्य गरिनेछ।

स्थानीय समुदाय

- यस रणनीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि साझेदारको रूपमा काम गरिनेछ।
- आफ्नो बस्ती तहका परिवारहरूको खण्डीकृत सूचनाहरूको अभिलेख राखिनेछ।
- लैससास दृष्टिकोणबाट योजना प्रगति एवम् चुनौतिहरूको आफै अनुगमन गरिनेछ।

- महिला तथा वञ्चित समूहको विकासलाई सीमित गर्ने विद्यमान विभेदकारी प्रचलनहरूका विरुद्ध आवाज उठाउनुका साथै छलफल गराउन सहयोग गरिनेछ।

१३.५ रणनीति १२.५ संग सम्बन्धित कार्यनीतिहरू

- क. नगरपालिका अन्तर्गत सञ्चालन भएका योजना तथा कार्यक्रम र सूर्योदय नगरपालिका स्वयम लैससास प्रति उत्तरदायी भए नभएको वस्तुगत सूचक र मापदण्ड तयार गरी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरिनेछ।
- ख. सूर्योदय नगरपालिकाले सञ्चालन गर्ने योजना तथा कार्यक्रमको मूल्याङ्कन प्रणालीमा सुधार गरी लैससासमूखी बनाउन उद्देश्य र सूचकहरू लैससासका आधारमा खण्डीकृत गरिनेछ।
- ग. खण्डीकृत तथ्यांक सङ्कलन र उपलब्ध गराउने प्रक्रियालाई संस्थागत गर्ने र त्रैमासिक र वार्षिक प्रतिवेदनमा खण्डीकृत तथ्याङ्क सम्मिलित प्रतिवेदन पेश गरिनेछ।
- घ. महिला तथा बालबालिका शाखाद्वारा लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशी सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान गरी प्रभाव मूल्याङ्कन, असल अभ्यास, कार्यशैलीको रूपान्तरण जस्ता विषयको अभिलेखीकरण गरिनेछ र सो बाट प्राप्त सिकाईलाई सरोकारवालासँग साझेदारी गर्ने र तदनुसरूप स्रोतको परिचालन गरिनेछ।
- ङ. महिला तथा बालबालिका शाखाले लैससास सम्बन्धी नीतिलाई कार्यान्वयन गर्दा आएका समस्या र बाधा व्यवधानलाई आवधिक रूपमा समीक्षा गर्ने, त्यसका लागि बजेट व्यवस्था गर्ने र आवश्यकता अनुसार परामर्शदाताको सहयोग लिइनेछ।
- च. नगरपालिकामा गठित सूपरीवेक्षण तथा अनुगमन समितिको कार्यलाई लैससास उत्तरदायी बनाउन महिला बालबालिका शाखा र लैससास कार्यान्वयन समितिको सहकार्यमा लैससास सम्बन्धी सूचकहरूको पहिचान गर्ने, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन ढाँचामा समावेश गर्ने, खण्डीकृत प्रारम्भिक तथ्याङ्क सङ्कलनका लागि स्पष्ट ढाँचा बनाउने र प्रगति विवरणमा समेट्न मार्ग—निर्देशन गर्ने र सोका लागि अभिमूखीकरण गरिनेछ।
- छ. सामाजिक परीक्षण, सार्वजनिक सुनुवाई, सार्वजनिक परीक्षण, संस्थागत क्षमता स्वमूल्यांकन, लैससास सम्बन्धी मापन र परीक्षण लगायतका संयन्त्रलाई कार्यान्वयन गरी संस्थागत गरिनेछ। यी क्रियाकलापहरूमा लक्षित समुदायको अर्थपूर्ण सहभागितामा सुनिश्चित गरिनेछ।

१४. रणनीति पुनरावलोकन तथा सुधार

यस रणनीति कार्यन्वयनको प्रभावकारीता, उपयुक्तता र उपदेयताको मूल्याङ्कनलाई आवश्यकता अनुसार पुनरावलोकन तथा सुधार गरिनेछ।

१५. वित्त व्यवस्थापन

माथि उल्लेखित कार्यनीतिहरू कार्यान्वयन गर्न वित्तको आवश्यकता पर्छ। स्थानीय तहहरूले SUTRA मार्फत नै बजेट व्यवस्थापन गर्दैआएको देखिन्छ। लैङ्गिक उत्तरदायी बजेटलाई प्रभावकारी रूपमा अनुसरण गरी यसका लागि हाल सञ्चालन भइरहेको बजेट नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई कसरी लैससास मैत्री बनाउन सकिन्छ भन्ने कुरा महत्वपूर्ण रहन्छ। लैससास मूलप्रवाहीकरणका लागि निम्नानुसार वित्त व्यवस्थापन गरिनेछः

- क. लक्षित विकास कार्यक्रमका लागि निश्चित प्रतिशत निर्दिष्ट बजेट विनियोजन गर्ने।
- ख. भौतिक पूर्वाधार निर्माणका कार्यक्रमहरूमा कामको विभाजन गरी योग्यता अनुसारको काम सबै लक्षित वर्गले गर्न पाउने गरी नीतिगत व्यवस्था गर्ने।
- ग. लैङ्गिक उत्तरदायी बजेट कार्यान्वयन गरी महिला सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने।
- घ. स्थानीय तहमा कार्यरत विकास साझेदारहरूलाई वार्षिक कार्यक्रम तयार गरी स्थानीय तहसंग सहकार्य गर्न निर्देशन दिने
- ङ. स्थानीय तहको सिफारिसमा सहूलियत दरको ऋण उपलब्ध गराइ वित्तीय सहयोग पुर्याउन बैंक तथा वित्तीय संघ संस्थाहरू संग समन्वय गर्ने
- च. संघीय तथा प्रादेशिक मन्त्रालयहरूमा लक्षित विकास कार्यक्रम अन्तरगत विनियोजित बजेट ले तय गरेका विषयगत क्षेत्रहरूमा अद्ययन गरी आवश्यक परियोजना प्रस्तावना तयार गरेर अधिकतम श्रोत भित्र्याउन आवश्यक जनशक्ति परिचालन गर्न
- छ. सरकारी तथा अन्तराष्ट्रिय गैह्र सरकारी संस्था तथा दातृ निकायहरूमा समन्वय गरी थप बजेट व्यवस्थापन गर्ने।

१६. कानूनी व्यवस्था

लैससास रणनीति कार्यान्वयनमा ल्याउनका लागि सूर्योदय नगरकार्यपालिकाको बैठकले अनुमोदन गर्नु पर्दछ। यो रणनीतिलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनका लागि आवश्यक पर्ने नियमावली तथा कार्यविधि नगरपालिकाले ६ महिना भित्रमा तर्जुमा गरी कार्ययोजनाका साथ कार्यान्वयनमा लैजाने छ तर कार्यपालिकाले पास गरी सकेपछि कानून कार्यविधिहरूको आवश्यकता नपर्ने खालका प्रावधानहरू भने स्वतः कार्यान्वयनमा आउने छन्।

१७. रणनीति कार्यान्वयनको जिम्मेवारी तथा दायित्व

लैससास रणनीति कार्यान्वयनको प्रमुख जिम्मेवारी नगरपालिका प्रमुखको संयोजकत्वमा गठित लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण कार्यान्वयन समितिको हुनेछ भने तथा वडामा वडा स्तरी

लैससास कार्यन्वयन तथा अनुगमन समितिको हुनेछ। यस नगरपालिका अन्तरगतका कार्यालयहरूले सबै क्रियाकलापमा यो रणनीति अनुसार कार्य सम्पादनको दायित्व निर्वाह गर्नु पर्ने हुन्छ। योजना तर्जुमा तथा बजेट निर्धारणको समयमा रणनीतिमा उल्लेख भएका क्रियाकलापहरू समावेश भए नभएको हेर्ने जिम्मेवारी अनुगमन समितिका संयोजकको हुनेछ भने आवश्यकत अनुसार विषय विज्ञहरू राखेर अल्पकालीन समिति निर्माण गरी रणनीति कार्यान्वयनमा छूटेका विषयहरू पहिचान गर्न र समावेश गर्न सकिनेछ।

१८. संभाव्य जोखीम र न्यूनीकरणका उपायहरू

१८.१. संभाव्य जोखीम

लैससास रणनीति कार्यान्वयनमा निम्नानुसार जोखिमहरू आउन सक्ने अवस्था छ

- क. पितृसत्तात्मक तथा सामान्ती सोच हावी रहेको सन्दर्भमा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशी मूलप्रवाहीकरण रणनीतिले महिला तथा बालिकालाई मात्र प्राथमिकतामा राख्छ भन्ने भ्रमपूर्ण बुझाईका कारण रणनीति कार्यान्वयनमा गतिरोध उत्पन्न हुन सक्छ।
- ख. सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्रका सबै संरचनाहरूमा महिलाको समानुपातिक सहभागिता नहुँदा लैङ्गिक समानता रणनीतिको कार्यान्वयन तथा अनुगमन सही ढंगबाट नहुन सक्छ।
- ग. लैससास बहुपक्षीय सरोकार राखे विषय भएकोले समन्वय र सहयोगमा समस्या हुनसक्छ।
- घ. लैससास रणनीति कार्यान्वयनमा आवश्यक क्षमतायुक्त र दक्ष जनशक्ति र श्रोत साधनको सीमितता हुनसक्छ।
- ङ. विषयगत शाखा तथा अन्य सरोकारवालाहरू बीच लैससास रणनीति कार्यान्वयन अन्यौल विविधता तथा दोहोरोपना हुनसक्छ।

१८.२ जोखीम न्यूनीकरणका उपायहरू

- क. लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी नेतृत्व तथा सरोकारवालाहरूको साझा बुझाईमा एकरूपता ल्याउन तालिम, गोष्ठी तथा छलफलको आयोजना गर्ने।
- ख. बहुपक्षीय सरोकारवालाहरू संगको समन्वय तथा सहकार्य बढाउने।
- ग. स्थानीय तहका हरेक बैठकमा लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण सम्बन्धी कार्यहरूको समीक्षा गर्ने।
- घ. विषय विज्ञहरू संग नियमित परामर्श गर्ने।

१९. लैससास मूलप्रवाहीकरणमा रणनीतिका विस्तृत शब्दावली (Glossary)

सूर्योदय नगरपालिकाको लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण मूलप्रवाहीकरण रणनीतिमा प्रयोग भएका विभिन्न शब्दावली हरू (जसको वर्णन आवश्यक छ) निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

शब्दावली	वर्णन
पहुँच	सेवाहरू, अवसरहरू, वस्तु तथा स्रोत-साधन प्राप्त गर्न सक्ने वा तिनबाट लाभ लिन सक्ने विभिन्न लैङ्गिक समूहहरूको योग्यता।
बहुपक्षीय सरोकारवाला	आर्थिक, सामाजिक, पूर्वाधार, वन वातावरण, विपद व्यवस्थापन, सुशासन र उत्तरदायित्व सबै क्षेत्र संग सम्बन्धित काम गर्ने पक्षहरू।
खण्डीकृत तथ्याङ्क	जात वर्ग लिङ्ग क्षेत्र पेशा उपलब्ध सेवा सुविधा पहुँच आदि सबै संख्यात्मक रूपमा खुल्ने गरी छुट्याएको विवरण
लैङ्गिक मैत्री	लिङ्गका आधारमा पछाडी पारिएका वर्ग (विशेष गरी महिला तथा लैङ्गिक र यौनिक अल्पसंख्यक) हरूका लागि सहज हुने गरी निर्माण गरिएको।
सामाजिक परीक्षण	वार्षिक रूपमा छुट्टै परामर्शदाताको संलग्नतामा कार्यक्रम तर्जुमा, सञ्चालन, प्राप्त उपलब्धि र त्यसले पारेको प्रभाव सम्मको लेखाजोखा गरी सरोकारवाला (सेवा प्रदायक तथा सेवा ग्राही) समक्ष प्रस्तुत गर्ने परिपाटी।
सीमान्तकृत समूह	आर्थिक सामाजिक राजनैतिक शैक्षिक सबै क्षेत्रमा पछाडी रहेको समूह। कुनै विशेष जाती भित्र पनि सीमान्तकृत समूह हुन सक्छ। नेपाल सरकारद्वारा मान्यता दिएको ५९ वटा जनजातिलाई पनि विभिन्न सूचकहरूको आधारमा सङ्कटापन्न समूह (Endangered groups), अति सीमान्तकृत समूह (Highly marginalized groups), सीमान्तकृत समूह (Marginalized groups), अवसरबाट बन्चितसमूह (Disadvantaged groups) र अग्रवर्ती (विकसित) समूह (Advanced groups) मा विभाजन गरिएको छ।
लैङ्गिकतामा आधारीत हिंसा	पुरुष तथा महिलाहरू बीच सामाजिक रूपमा खडा गरिएको विभेदमा आधारीत रहेर कुनै व्यक्तिको इच्छा विपरीत गरिने कुनै पनि हानिकारक कार्यलाई बुझाउने एउटा साझा शब्दावली। यस अन्तर्गत भौतिक, यौनिक, मानसिक हानी गराउने वा जबरजस्ती तथा स्वतन्त्रताबाट विमुख गराउने अन्य धम्कीपूर्ण कार्यहरू पर्दछन्। लैङ्गिकतामा आधारीत हिंसा सार्वजनिक वा निजी रूप/स्थलमा प्रकट हुन सक्दछ।
लैंगिक मूलप्रवाहीकरण	नीति, योजना, बजेट तथा कार्यक्रम, रणनीति र प्रशासनिक/वित्तीय क्रियाकलापहरूमा महिला तथा पुरुषहरूका चासो र आवश्यकताहरू पहिचान तथा संवोधन गर्ने एउटा प्रक्रिया।

शब्दावली	वर्णन
लैङ्गिक आवश्यकता	पुरुष तथा महिलाहरूको सापेक्षिक अवस्था/स्थितिका कारण उत्पन्न आवश्यकताहरू। यस्ता आवश्यकता व्यवहारिक (जस्तो कि खाद्यान्न वा आश्रयस्थल) वा रणनीतिक किसिमका (जस्तो कि कानूनी अधिकार, सीप विकास वा नेतृत्वसीप तालिम) हुन सक्दछन्।
लैङ्गिक भूमिका	समाजले पुरुष तथा महिलाहरूका लागि निर्धारण गरेको फरक-फरक कर्तव्य तथा जिम्मेवारीहरू। लैङ्गिक भूमिका संस्कृति, परिवेश तथा समयअनुसार फरक-फरक हुन्छन्। यो प्रजनन भूमिका, उत्पादनमूलक भूमिका, सामाजिक वा राजनीतिक भूमिका
बञ्चितकरणमा परेको समूह	सीमान्तीकरण अन्तरपुस्तागत र पद्धतिगत हुन्छ जुन निम्न कुराहरूमा आधारीत हुन्छ: (क) लैङ्गिकतामा आधारीत (ख) गरिबीमा आधारीत(ग) जात, जाति, धर्म, भाषा (घ) अपांगता तथा शारीरिक वा मानसिक बिरामी। यसर्थ, यसले निम्न क्षेत्रहरूमा सीमान्तीकरण बढाउँदछ (क) आर्थिक बञ्चितीकरण (ख) राजनीतिक विभेद (ग) सामाजिक विभेद। यी अनुभवहरूले उनीहरूका सामाजिक परिवेश र आवाजलाई धूमिल बनाउँदछ साथै आधारभूत सेवाहरू, आम्दानी र रोजगारीका अवसरहरूमा समान पहुँचको अभाव।” नेपाली समाजमा सीमान्तीकृत/बञ्चितीकृत समुदायलाई निम्नअनुसार चिनिन्छ: जात/जातीयता: दलित, पछाडी परेकाहरू र आदिवासी जनजाति, भूगोल, क्षेत्र, भाषा, गरिबी, भूमिहीन
बहुआयामिक गरिबी	बहुआयामिक गरिबीले विपन्न समुदायले दैनिक जीवनमा भोग्नुपरेका विभिन्नखालका बञ्चितीकरणहरूलाई समेट्दछ। जस्तो कि— कमजोर स्वास्थ्य, शिक्षा, कमजोर जीवनस्तर, सशक्तिकरणको अभाव, कार्यमा कमजोर गुणस्तर, हिंसाको धम्की, वातावरणीय रूपमा असुरक्षित क्षेत्रमा बसोवास र अन्य।
बेतलबी काम	घरायसी वा बाह्य खपतका लागि वस्तु तथा सेवाहरू उत्पादन गर्न गरिने ती प्रयासहरूलाई बेतलबी काम भनिन्छ जसलाई बजारमा बिक्री गर्न सकिँदैन।

२०. लैससास क्षेत्रमा हालसम्म बनेका नीति कानून कार्यविधिहरू

नेपालको संघीय संरचनाका तीनवटै सरकार (नेपाल सरकार, १ नं प्रदेश सरकार र सूर्योदय नगरपालिका) ले लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण लाई प्राथमिकतामा राखेर कानून तथा नीतिहरू निर्माण गरेकाछन् हाल सम्म उपलब्ध कानून तथा नीतिहरू निम्नानुसार उल्लेख गरिएकोछ ।

नेपाल सरकार, महिला बालबालका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय, महिला बालबालिका विभाग

- चालुकोष स्थापना तथा बीउपुँजी परिचालन निर्देशिका २०६०
- लैंगिक समानता तथा महिला सशक्तीकरण राष्ट्रिय कार्ययोजना २०६१, कार्यविधि दिग्दर्शन, २०६१
- आपत्कालीन संरक्षण सेवामा महिला विकास कार्यक्रम अन्तरगत प्रवर्द्धित समूहहरूको परिचालनका लागि मार्गदर्शन अस्पतालमा आधारित एक विसौनी संकट व्यवस्थापन केन्द्र संचालन दिग्दर्शन २०६७
- मुलुकी अपराध संहिता २०७४,
- मुलुकी देवानी संहिता २०७४,
- मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन २०६४,
- मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) नियमावली २०६५,
- घरेलु हिंसा (कसूर र सजाय) ऐन २०६६,
- घरेलु हिंसा (कसूर र सजाय) नियमावली २०६७,
- कार्यस्थलमा हुने यौनजन्य दुर्व्यवहार (निवारण) ऐन २०७१, कार्यस्थलमा हुने यौनजन्य दुर्व्यवहार (निवारण) अचार संहिता २०७४,
- बोक्सीको आरोप (कसूर र सजाय) ऐन २०७२,
- अपराध पीडित संरक्षण ऐन २०७५, ज्येष्ठ नागरिक सम्बन्धी ऐन २०६३,
- दलित आयोग ऐन २०७४,
- अपाङ्गता भएका ब्यक्तिको अधिकार सम्बन्धी ऐन २०७४,
- सामाजिक सुरक्षा ऐन २०७५,
- अपाङ्गता भएका व्यक्ति को राष्ट्रिय नीति ,२०७८(मस्यौदा मात्र)

प्रदेश सरकार १ नं प्रदेश,सामाजिक विकास मन्त्रालय

- घरेलु हिंसा सम्बन्धी नियमावली २०७५
- अशक्त असहाय र बेवारिसे मानसिक रोग वा मनोसामाजिक समस्या भएको विरामीहरूको उपचार तथा पुनर्स्थापनाको कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि २०७६
- घरेलु हिंसा सम्बन्धी ऐन २०७५
- अपाङ्गता रोकथाम तथा पुनर्स्थापना कार्यक्रम सञ्चालन मार्गदर्शन, २०७७
- महिला, बालबालिका ज्येष्ठ नागरिक अपाङ्गता भएको व्यक्तिको क्षेत्रमा काम गर्ने संस्थालाई अनुदान रकम उपलब्ध गराउने सम्बन्धी मार्गदर्शन, २०७७
- अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको आवासीय पुनर्स्थापना सेवा (सञ्चालन) मार्गदर्शन, २०७७
- ज्येष्ठनागरिक अन्तर पुस्ता सीप हस्तान्तरण कार्यक्रम सञ्चालन मार्गदर्शन २०७६
- ज्येष्ठ नागरिक दिवा सेवा केन्द्र सञ्चालनका लागि मार्गदर्शन २०७६

- बालकल्याण गृहहरुको व्यवस्थापन सहयोग कार्यक्रम कार्यान्वयन मार्गदर्शन २०७६
- लैङ्गिक समानता नीति २०७८
- सामाजिक समावेशीकरण नीति २०७८
- लैङ्गिक समानता कार्यक्रम निर्देशिका २०७९
- बालविवाह अन्त्य गर्ने रणनीति पत्र २०७९

सूर्योदय नगरपालिका सामाजिक विकास शाखा/ न्यायिक समिति

- अपाङ्ग परिचयपत्र वितरण सम्बन्धी कार्यविधि २०७५
- जेष्ठ नागरिक परिचय पत्र वितरण निर्देशिका २०७५
- न्यायिक समिति कार्यविधि ऐन २०७५